

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „АРХЕОЛОГИЯ“**

Ивайло Марков Лозанов

Град и територия в Югоизточна Тракия: 148 г. пр. Хр. – 46 г.

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертация за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“**

Научен ръководител:

проф. д.и.н. Людмил Гетов

Рецензенти:

проф. д-р Петър Делев

доц. д-р Христо Попов

София, 2017

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на разширено заседание на Катедрата по археология при ИФ на СУ „Св. Климент Охридски“, проведено на 15.12. 2016 г. (Протокол № 13/15.12. 2016 г.).

Трудът включва: основен текст и приложения.

Текстовият раздел е съставен от шест части: увод, аналитичен дял (три отделни части), заключение и списък с използваната литература – общо 217 стр.

Приложенията включват: епиграфска документация, 2 карти и табла.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на....., от.....часа в аудитория 41А, в южното крило на сградата на Ректората на СУ „Св. Климент Охридски“ на открито заседание с научно жури в състав:

1. проф. д-р Тотко Стоянов (председател)
2. проф. д.и.н. Людмил Гетов
3. проф. д-р Петър Делев
4. доц. д-р Анелия Божкова
5. доц. д-р Христо Попов

Увод

В изследванията върху феномена на града земите на древна Тракия заемат подобаващо място. Подобен род изследвания неизбежно налагат ограничения в хронологичен и териториален аспект, докато количеството и разнообразието от свидетелства предопределят строго индивидуалния подход в избора и организацията на материала, както и рисковете от повече или по-малко значими библиографски пропуски. Настоящият труд не е опит да се пише история на Тракия от перспективата на града, макар и на места да преследва историческа реконструкция. Той търси да възстанови модел, в който първостепенно място заема проследяването на историческото развитие на отделни градове, водещо до реконструкцията на тяхната индивидуална физиономия. Поради тази причина чисто физическите аспекти на града: обществената и жилищна архитектура, храмове, фортификация, запълват значимо място в предложената дискусия. Настрани остават важни елементи от градския живот: търговия, занаяти, семейни и частни взаимоотношения, не на последно място и поради факта, че информацията за тях варира драстично сред познатите ни обекти. Търсеният модел дава отражение върху формирането на специфична йерархия между център и заобикаляща среда.

Учредяването на провинция Македония през 148 г. пр. Хр. формално служи за отправна точка на настоящото изследване. Животът на градските структури обаче е процес, който надхвърля собствената ни историческа събитийност, макар и в много случаи импулсите, породени от политическата конюнктура да оказват влияние върху него. Изследването многократно се спира върху измененията настъпили в отношенията между заварените градски центрове и новия провинциален административен апарат, като процес на двустранни усилия за адаптиране към динамично развиващата се селищна среда. Тук ще бъдат разгледани главните достижения и ще бъде направен опит да се очертаят перспективите в изучаването на града върху територията на Югоизточна Тракия. Макар и усвоени по различно време от римляните, впоследствие подложени на различен режим на провинциално управление, побиращи в себе си многообразни и сложни обществени и етнически организми, тези земи са белязани преди всичко от компактно обитаващото ги тракийско население и сходни обществени отношения, в които до провинциализацията градската форма на живот заема различно като тежест и измерения място.

Териториален и хронологичен обхват.

В етно-географската картина на тракийските земи Югоизточна Тракия е нестабилно понятие. В значителен период от началото до края на I хил. пр. Хр. към него следва да бъдат причислявани също и територии от Северозападна Мала Азия с областите Троада, Мизия и Битиния. За нуждите на настоящото изследване под Югоизточна Тракия ще се разбират европейските тракийски

предели, ограничени между долното течение на Хеброс (Марица) и северното крайбрежие на Пропонтида с Тракийския Херсонес. Очертаната територия е защитима от историко-географско и политическо гледище, както за избрания период, така и по отношение на предхождащите столетия. На север, североизток и северозапад обособяването на твърди граници е невъзможно; то зависи от историческия контекст, в който през разглежданата епоха най-отчетливо се изявяват претенциите на владетелите на асти и одриси за разрастване на политическото им влияние отвъд северните склонове на Странджа по границите с териториите на елинските полиси Аполония и Месамбрия, а в определен момент и по север до Одесос.

Същевременно дискусиата около северната граница на изследвания ареал може да бъде съобразена със сведенията на античните автори, особено на съвременния за периода Псевдо-Скимнос (втората половина на II в. пр. Хр.), за когото (или за чиито извори) е било очевидно разграничаването на полисната територия на Аполония от т.нар. „Астейска Тракия” на юг, както и с данните у Страбон за контролираната от астите област от двете страни на Странджа. Не по-малко интригуваща е зоната по долното течение на р. Ергене до вливането ѝ в Хеброс (Марица) и на юг до подстъпите към Тракийския Херсонес, където се очертава присъствието на другата исторически значима племенна общност – тази на кените. Динамиката на взаимоотношенията между политическите субекти в този ареал, която предопределя гъвкавостта на границите, ще бъде един от основните акценти на предлагания труд.

С оглед на посочените данни основната територия, подложена на анализ, включва пределите на дн. Европейска Турция и се простира на север до земите по средното течение на Тунджа до района на дн. Елховско, където се разполага ниската преходна планинска верига на Дервент, свързваща Сакар с българския дял от Странджа. Отвъд северните склонове на планината за граница на изследването е възприето течението на р. Средецка до вливането ѝ в Мандренското езеро. По този начин полисните територии на Аполония и Месамбрия се явяват контактни зони, без да се явяват пряко обект на настоящия анализ.

Територията на елинистическия град Кабиле, чиито граници на юг достигат до така очертаната зона, също остава извън конкретния обсег на настоящия труд поради няколко причини. На първо място взаимодействието на града с околните племенни общности и останалите политически субекти след средата на II в. пр. Хр. е крайно недостатъчно осветлено в изворите. Външните данни за състоянието на градския организъм и дори за самото му съществуване са фрагментарни и противоречиви. Към този проблем се прибавя оскъдната археологическа информация от самия обект, където тъкмо контексти и подвижен

материал, отнасящи се до разглеждания тук период липсват или за момента са слабо разпознаваеми.

Поради сходни причини от анализа е отпаднал и селищният обект от I хил. пр. Хр., предхождащ римската колония Деултум. За момента липсват убедителни теренни доказателства за разположението, обхвата и вътрешните характеристики на обекта. Към тези недостатъци на съвременното проучване може да се отбележи и липсата на яснота за характера и статута на селището – тракийски град?, тържище в територията на Аполония или по нейните граници? и пр., както и липсата на ясна долна граница за неговото съществуване.

Хронологическите граници на изследването обхващат периода от превръщането на Македония в римска провинция (148 г. пр. Хр.) до анексирането на последното тракийско царство и трансформацията му в част от римската провинциална система (45/46 г.). На политическата сцена Рим стъпва вече като доминиращ фактор, чието поведение определя в основна степен отношенията в Европейския югоизток. За тракийските земи на юг от Дунав този почти двувековен отрязък е белязан от изключителна динамика в политическите и икономическите процеси, съпроводена от пъстри и противоречиви взаимоотношения, създавани от разнообразни по качество и потенциал политически субекти.

С анексирането на тракийското царство завършва един продължителен процес, започнал със сближаването на аристократичните елити на съюзните на Рим тракийски общности, представителите на които сега се оказват подготвени да заемат водещи административни и военни длъжности в новоучредената провинция. Натрупаният опит и степента на готовност за сътрудничество с централната власт са основа за създаването на провинциален елит чрез индивидуалното получаване на римско гражданство и чрез участието в градски и провинциални органи на управление. През целия разглеждан период описаните процеси протичат първоначално колебливо, но от средата на I в. пр. Хр. с непрестанна интензивност в изследвания от нас ареал, с което допринасят до голяма степен за увеличаването на административната и стратегическа тежест на района при образуването на провинция Тракия и дълго време след това.

Физико-географско описание на областта. Природни ресурси и полезни изкопаеми.

Във физико-географско отношение разглежданият ареал обхваща две големи области. Първата се простира по долината на р. Марица от сливането ѝ с Арда и Тунджа в района на дн. Одрин (Едирне) и включва основно зоната от двете страни на реката в долното ѝ течение до устието при Енос. Странджанската област обхваща земите на изток от големия завой р. Тунджа, Бакаджиците, възвишението Хисар (Карнобатски Хисар), като достига до Черноморското крайбрежие. На българска територия тя включва

Среднотунджанската подобласт, обхващаща Ямболско-Елховското поле, Дервентските възвишения и северните дялове на Странджа планина. На юг в дн. Турция се разполагат около 65 % от планинския масив на Странджа, чиито последни разклонения на изток се спускат до крайбрежната зона на юг от Мидия, а в южна и западна посока достигат водосборния басейн на реките Ергене и Марица в района на Люлебургас и Одрин. Отвъд течението на р. Ергене в посока Мраморно море са разположени две ниски планински вериги – Курудаг и Ганос-даг (ант. Хиерон орос), които образуват последната преграда от възвишения преди да се излезе на морския бряг от двете страни на дн. Галиполски п-ов. На запад районът е затворен от долното течение на р. Марица и последните склонове на Източнородопския масив, а на изток върви по северното крайбрежие на Мраморно море до Босфора. Галиполският п-ов представлява обособена физико-географска зона, отворена предимно към Егейско море и Пропонтида.

Странджанската физико-географска област е богата на полезни изкопаеми. Съобразно на концентрацията, качеството и разнообразието на полезните изкопаеми се откроява българският дял на Странджа, където могат да се обособят отделни микрорайони. От рудните полезни изкопаеми с най-голямо стопанско значение са находищата на медни руди. Някои от тях съдържат повисоки примеси на злато и позволяват екстракцията на полиметална суровина. Подобно значение имат находищата от оловно-цинкови руди, където съществуват способности за отделяне е на сребро. Съществуват и данни за самостоятелен златодобив, извършван предимно чрез промиване на материал от коритата на голям брой от Странджанските реки, вливащи се в Черно море – Средецка, Факийска, Ропотамо, Велека, Резовска. Данни за по-активен добив на златна руда предоставя златно-медното находище при с. Зидарово, Бургаско, по течението на Юртенска река, където са открити и останки от металургични шлаки. В същия район разполагаме със сведения за древен златодобив край с. Росен. Едно от най-големите находища на златоносни руди и разсипно злато, с доказана експлоатация през античността е разположено в околностите на М. Търново. Добивът вероятно е бил преди всичко на медна суровина, но това не изключва екстракцията на злато. Подобен тип рудни разработки са разкрити на юг по течението на р. Резовска, край с. Сливарово и при вливането на същата река в морето.

Сред основните пера на поминъка в крайморската зона на разглеждания ареал се очертава риболовът и по специално уловът на паламуд, засвидетелстван от множество антични автори. Той е особено активен в акваторията на Бизантион, където според анализа на сведенията за епохата, приходите от улова са разделяни между градската община и римските власти. Сред земеделските продукти отделни автори отбелязват отглеждането на ечемик и пшеница.

История на проучванията и проблеми.

В този раздел са очертани по-важните научни изследвания на градския феномен в областта, открити са етапите и постиженията, наред с някои актуални проблеми, поставени за решаване пред съвременната наука.

Трайният интерес към територията на Югоизточна Тракия на практика датира от края на XVIII в., но научната основа на проучванията укрепва едва от втората половина на XIX в., с дейността на A. Dumont, а по-късно Th. Homolle и G. Seure, които през следващите десетилетия оставят имената си като най-изявените проучватели на старините в областта. От 70-те години на века към усилията на френските учени се прибавят тези на представителите на австрийската академия, като между отделните екипи се наблюдава истинска конкуренция в монополизирването на маршрути и конкретни обекти. До избухването на Първата Световна война е регистриран сериозен прогрес в документирането, научната обработка и обнародването на нови материали – главно епиграфски и изобразителни паметници – и частичното им публикуване. Районът попада също така в рамките на отделни по-обхватни исторически изследвания върху Тракия.

Периодът между двете Световни войни бележи някои нови тенденции в проучванията на Югоизточна Тракия. Като реакция от трайното присъединяване на областта на юг от Одрин към Турция се засилва интересът на българските и гръцките учени към опазване и публикуване не само на античните, но и на средновековни и възрожденски паметници от района, с цел съхраняване на националната и историческата памет. Натрупаният материал е въведен в поредица нови научни публикации, учредени са нови научни издания (срв. поредицата *Θρακικά* от 1928 насетне). Направени са първите по-сериозни опити в изследванията, посветени на историческата география, както и обобщения върху специфично градската проблематика през Античността. Поради все още ограничените материални свидетелства акцентът попада преди всичко върху изясняване на уредбата и институциите на градските центрове. От 30-те години на XX в. започва осъществяването на по-мощни теренни проучвания на турския археолог A. Mansel в районите на Лозенград и Бизия, резултат от които се явява първото системно историческо изследване на турски език, посветено на Тракия.

Периодът непосредствено след Втората световна война бележи възход в изследванията на Югоизточна Тракия. За ареала на Пропонтида от особено значение са посещенията и наблюденията на L. Robert, извършени през втората половина на 40-те–60-те години, когато за известен период заема длъжността директор на Френския археологически институт в Истанбул. Robert демонстрира качествата на интердисциплинарния анализ на наличната информация за историята на района още в първата си студия по въпроса (1948), а впоследствие

участва активно в изготвянето на отделни каталози и корпусни издания. На него принадлежат едни от най-сериозните изследвания върху историческата география и в частност върху градската проблематика, отразени в многобройни статии и студии. В края на 60-те и през 70-те години проучванията в дн. Одринска Тракия достигат нов етап. Продължени са усилията към изготвяне на корпусни издания, включващи епиграфски и скулптурни паметници, сред които трябва да отбележим двутомния труд на Z. Taşlıklioğlu (1961-71). Към това направление се добавя издаването на корпуси върху монетосеченето на отделни градове в Пропонтида, дело на E. Schönert-Geiss (1970, 1977). Най-значимото постижение в тези години е стартирането на системни археологически разкопки в Енос (от 1971) и в Перинт (от 1981), отразени в годишни отчети за кампаниите, а във втория случай и в отделна монография.

В българския дял на Странджа и прилежащото черноморско крайбрежие по същото време започва организирането на комплексни археологически експедиции, чието начало е дадено през 50-те години, а впоследствие е продължено с нови темпове през 80-те години. Локализирани са множество нови обекти, при някои е уточнена функционалната им характеристика (открити селища, крепости, култови места), направени са наблюдения над селищната и пътната инфраструктура. Събраната информация е своевременно анализирана и съпоставена с данните от южната част на планината, като са направени по-цялостни обобщения за областта през елинистическата и римската епохи или за отделни по-малки региони.

Натрупаната информация позволява по-задълбочен поглед върху развитието на селищните структури в района, разглеждани в рамките на по-разгърнати политически, икономически, социални, и в частност урбанизационни процеси. През 80-те години се очертава тенденцията северното крайбрежие на Пропонтида да бъде вписано по-ясно в процеса на гръцката колонизация и оттам в проследяването на живота на новоучредените полисни общности, като в това направление особено внимание заслужават студиите на L. Loukouroulou (1989, 2004). Тя е автор и на едно особено важно изследване, посветено на установяването на римския контрол над Херсонес и Пролитите и на съпътстващите го политически и административно-териториални промени. Пак с обобщителен характер, но вече тясно насочен към селищата с градски характер от елинистическата епоха, е трудът на G. Cohen (1995), но поради огромния обхват на изследването, частта за Тракия се отличава преди всичко с прецизно събраната и систематизирана информация.

От края на 90-те години на XX в. на територията на дн. Турска Тракия започва разгръщането на по-мощни теренни наблюдения, които в следващите десетилетия водят до локализацията и началото на системни проучвания на важни градски центрове в областта като Лизимахия, Апрос и Херайон тейхос. В

този етап все по-често археологическото проучване е придружавано от съвременни интердисциплинарни изследвания.

Съвременният етап от проучванията върху Югоизточна Тракия е традиционно добре представен и доразвит в българската литература. Тук следва да бъдат открити комплексните изследвания на Ю. Цветкова (2000, 2008), свързани с историята и селищния живот на Тракийския Херсонес за периода от VII-II в. пр. Хр. Друго стойностно и много добре подплатено с археологическа документация съчинение е посветено на Южното черноморско крайбрежие от нос Емине до Бизантион и неговия хинтерланд е дело на М. Гюзелев (2008). Освен достойнствата на направения диахронен анализ върху развитието на селищната система в предримската епоха, това изследване съдържа богата каталожна и илюстративна информация, която може да служи за отправна точка при всяко следващо проучване върху областта. Въпреки своите достойнства, даващи значителен научен тласък, в изброените изследвания личи подчертана предпазливост в боравенето с информацията след средата на II в. пр. Хр и липсата на обобщаващ преглед за периода.

Направеният историографски преглед ясно показва празнината в изследванията на обособената тук територия на Югоизточна Тракия през II-I в. пр. Хр. Същевременно нарастващата емпирична информация, въпреки своя разнороден и непропорционален характер, създава добри предпоставки за обобщения.

Цели, задачи и методика на изследването

С оглед на състоянието на проучванията и потенциала на изворовия материал настоящата работа си поставя няколко основни цели:

- да идентифицира действащите градски общности на територията на Югоизточна Тракия; да изясни техния облик и взаимодействието им със заобикалящите ги политически субекти;
- да очертае етапите и последиците от римското завладяване на Югоизточна Тракия, като се фокусира около възникването на нови градове и инфраструктура, да проследи променящия се статут на съществуващите градски общности и предизвиканите от тези процеси социални и икономически промени;
- да предложи алтернативна реконструкция на важни исторически епизоди, концентрирани във възлови моменти от политическите отношения между Рим и съседните елинистически монархии от една страна, и местните тракийски общности и автономни градове – от друга;
- да открие основни фактори за развитието и промяната на селищния модел в Югоизточна Тракия, като подчертае трайните постижения и перспективи.

От така набелязаните цели произтича изпълнението на следните водещи задачи:

- да бъде направен критичен преглед на съществуващите изворови данни, като се изтъкнат възможностите и ограниченията на наличния материал;
- да се обобщи и анализира достъпната археологическа информация за градските центрове в изследвания ареал;
- да бъдат изследвани (доколкото е възможно) връзките и начините на взаимодействие на градските центрове със заобикалящата ги селищна среда.

Използваните изследователски методи съответстват на целите и задачите, както и на характера на изворовия материал. Анализът се основава на мултидисциплинарен подход към разнородни категории извори, в който основно място заемат:

- Текст-критичен анализ на античните автори, оценка на стойността им за реконструиране на историята на Югоизточна Тракия през разглеждания период;
- Въвеждане на значителен брой слабо познати и коментирани епиграфски паметници;
- Анализ на нумизматичен материал: данни от съвременните монетни емисии на градове и династи от района; наблюдения над състава и трезорирането на отделни съкровища, картиране на разпространението на някои царски емисии, чрез което са достигнати по-сигурни заключения за обхвата на владяната територия;
- Анализ на археологическата информация за по-представителните и по-значими градски центрове в областта. Нивото на представителност и значимост се определя от една страна от степента на проученост и достъпност на информацията за обекта, а от друга – от възможността да бъдат идентифицирани съответстващите му функционални характеристики: административно-териториален център от полисен тип, политически център на племенна общност, търговско и производствено средище. Разбира се, някои от изброените функционални съставки могат да се окажат комбинирани при отделни градски центрове от самото им възникване, а при други – да се срещат поотделно, но с течение на времето да бъдат попълвани с някои от останалите.

Част II. Актуално състояние на изворовата база: антични автори, епиграфски и нумизматични свидетелства; анализ на археологическите данни

Информацията за Югоизточна Тракия през разглеждания период е крайно непропорционално разпределена измежду различните категории изворов материал. Липсва цялостен и последователен наратив, основните антични текстове са достигнали до нас в съкратен вид, а други са изгубени почти напълно. Стойността на отделните автори е коментирана във връзка с актуалността и пълнотата на данните, които ни поднасят. Прегледът е хронологичен, а не жанров или тематичен. Предложеният анализ е съобразен с класическата постройка на извороведските проучвания, отделящи значително място на т.нар. *Quellenforschung* – идентифицирането на източниците на един или друг автор, степента на тяхната достоверност и вида, в който съответната творба е достигнала до нас. Сред по-значимите съчинения са трудовете на представители на елинистическата историографска школа като Полибий и Посейдоний, както и техния непосредствен продължител Диодор. Съвременен и особено ценен за изследването автор е Псевдо-Скимнос, в чиято поема се съдържа важна и на места непотвърдена другаде информация за историческата география на този дял от Тракия. Управлението на Август бележи появата на нов тип латиноезична историопис, в която изпъкват създателите на обхватни трудове, посветени както на собствено римската история (Тит Ливий), така и на универсални исторически произведения (Помпей Трог, Николай Дамаскин). Тенденцията да се пише история достига своя връх през I в. и началото на II в. с трудовете на Тацит, Светоний и Апиан. Сред съвременните произведения специално внимание е отделено на информацията на Плиний Стари, която и по-нататък в текста заема важно място в анализа. Един от малцината по-сериозни късни автори, чиито сведения имат отношение към историята на Тракия, е Дион Касий. Историческите компендиуми от IV в. като произведенията на Евсевий, Евтропий и Фест почиват почти изцяло върху по-ранни съкратени първоизточници, затова тяхната информация следва да се тълкува като изначално откъслечна и в повечето случаи разбираема само чрез допълване от други места. През същата епоха по-последователен в своите описания е Амиан Марцелин, който има впечатленията на очевидец за Тракия и често вмъква в разказа си сведения за по-ранни събития.

Сбита историческа, географска и етнографска информация срещаме в поредица късноантични и византийски лексикони и етимологически наръчници, сред които по-важни и цялостно запазени са трудовете на Стефан Византийски, Харпократион и речникът Суда.

Като пълноценен извор в настоящето изследване са използвани голям брой *епиграфски паметници*. С оглед на значимостта им за анализа, част от тях са изведени в края на текста, като отделно приложение с коментар.

Нумизматичните свидетелства са най-динамично попълващата се категория извори през последните десетилетия. В днешно време нараства не само количеството на монетния материал, но и разнообразието от издатели на отделни емисии. Още една положителна тенденция е нарастването на нумизматичните находки, добити при археологически разкопки. Това увеличава многократно стойността им за предложения труд и предопределя водещото място на някои монетни емисии в историческата реконструкция на разглежданите процеси. В анализа са използвани голяма част от достиженията на съвременната нумизматична методика – наблюдения върху монетните печати, стилови и иконографски анализ, картиране на монетните находки и др.

Определянето на *актуалното състояние на археологическата информация* по темата е от основно значение при структурирането и избора на подход на изследването. В дългата история на археологическите проучвания на Югоизточна Тракия от втората половина на XIX в. до днес градската археология се развива с различни темпове и насоки, които ни поднасят неравностойна като качество и обем информация. Знанията ни варират значително от обект на обект, отчасти поради различната степен на запазеност, отчасти – заради нивото на самите археологически проучвания. Археологическите разкопки на градските центрове в областта имат различна стратегия и темпове на реализация в съвременните държави, покриващи този ареал (България и Турция). Ако в днешната българска територия „градската археология” заема значителен дял от общите изследвания, то тези в съвременна Турция изостават чувствително в археологическо отношение. Част от проблема се дължи на ограничения достъп до повечето обекти, намиращи се в гранична зона със засилено военно присъствие. Това важи особено за ареала на Тракийския Херсонес (дн. Галиполски п-ов). В последните години се наблюдава съживен и осъзнат интерес към значимостта на градове като Перинт (резиденция на римските провинциални управители), Бизия (столица на „клиентното” тракийско царство), Апри, Хадрианопол, Енос, Лизимахия и др. Процесите на осмисляне и фокусиране на изследователските интереси са намерили израз в подготовката и началната реализация на някои обещаващи проекти (повечето с международно участие) за по-цялостно археологическо проучване на изброените обекти. За съжаление голяма част от дейността по тези проекти днес е замразена по причини, зависещи от особеностите на политическото управление в Турция.

При това състояние на археологическата база-данни не може да бъде построен единен модел и достатъчност от критерии за разглеждането на градските центрове в Югоизточна Тракия. На места в анализа преобладават

разсъждения върху топографските характеристики и спецификите на застроената площ, другаде – върху стратиграфията и хронологията на обектите, при трети – водещ остава анализът на функционалните особености.

Тъй като изследването борави само с публикувани данни, по-пълна оценка за състоянието на проучванията е представена при всеки от разискваните в четвъртата част от труда градове.

Част III. Очерк върху историческата и административната география на Югоизточна Тракия от 148 г. пр. Хр. до 46 г.

Предлаганият очерк акцентира върху възлови моменти от историята на Тракия през разглеждания период, без да си поставя за цел да я разглежда цялостно. Отделните секции в изложението донякъде следват хронологичен ред, но другаде са подредени според последователните действия на отделни антагонисти, които водят до опит за по-свързан исторически разказ в последната глава.

Развитие на римското провинциално управление на изток. Структура и методи на управление в Югоизточна Тракия.

Около средата на II в. пр. Хр. Рим съумява да наложи политическата си доминация над елинистическите държави в Източното Средиземноморие. Монархията на Антигонидите в Македония е премахната, а територията ѝ превърната в провинция (148 г.) През 133 г. сенатът и римския народ са обявени за наследници на последния пергамски цар Атал III, а от 129 г. насетне римски магистрати поемат ефективно управлението на новоучредената върху територията на бившето царство провинция Азия.

Опитът на Републиката в установяването и усъвършенстването на отношенията с италиейските съюзници е пренесен през II в. пр. Хр. в отвъдморските владения на изток, сега вече обогатяван чрез елинистическите правни норми и дипломация. Някои градове са включени в системата от съюзни отношения (*civitates foederatae*), без да сме сигурни какво точно се крие зад споменатия регламент (*foedus*), понеже всеки случай е разглеждан и ратифициран индивидуално. Обичайните ангажименти са свързани със сътрудничество по време на военни конфликти, но различията могат да се състоят в степента на равнопоставеност на партньорите при вземането на външнополитически решения, в равнището на натоварване на икономическия, военен и демографски ресурс и пр. При всички положения Рим е гарантирал правото на отсрещната страна да разполага със собствената си институционална и законова база. Познати са случаи, когато отделни градски центрове се ползват от тази привилегия, без да имат официални съюзни договорни отношения (*civitates sine foedere liberae*), а в изключителни казуси се е стигало не само до запазване на вътрешната автономия, но и до освобождаване от всякакви данъчни

задължения към републиканската хазна (*civitates liberae et immunes*). Разбира се, тези общи категории следва да се оценяват единствено в историческия контекст на отношенията на съответните общини с Рим, при това със съзнанието за тяхната променливост. Така например полиси като Родос и Бизантион, чиято подкрепа във войните с Антиох III и Филип V е от особено значение, получават съответното привилегировано положение, скрепено с договор. Постепенно от отношения между териториално отделени партньори новите реалности изискват регламентирането на статута на автономните градски организми в провинциална среда. Процесът изпъква с особена сила в Македония и Азия, където високото ниво на урбанизация от полисен тип, изисква бърза адаптация на римската практика. Изброените статuti се превръщат по-скоро в изключение, докато общото правило обвързва голямата част от градските общини с фиксирани данъчни задължения (*civitates stipendiariae*), но при запазване на вътрешното им самоуправление. Общо погледнато през тази епоха Рим се стреми да уважава претенциите на полисните общности върху непосредствената им *хора*, но не са малко случаите, в които по един или друг начин там е засвидетелствана намесата на провинциалните власти.

В така очертаните рамки на явленията следва да се има предвид новата организация на „Херсонес и прилежащите му земи в Тракия”, ако се придържаме към названието на бившата пергамска стратегия около Проливите, която поне от 129-126 г. е вече част от провинция Македония. В нея попадат както гръцките полиси на полуострова, така и неустановени като обхват и разположение земи от царския фонд на Аталидите, сега по презумпция съставляващи част от *ager publicus*. В чисто теоретичен план тези земи са подлежали на *адсигнация*, т.е. ново разпределение, във връзка със законодателните инициативи на Гракхите, и най-вече според *Lex Sempronia* на Гай Гракх от 123-122 г., но ние не знаем доколко мерките предвидени от закона са намерили реално приложение в провинциите (за Италия това е видимо на места). Ако в резултат от разпоредбите е имало действителни бенефициенти, то изниква още една неизвестна – доколко трайно е било тяхното владение на земите, като се имат предвид обратните мерки по ликвидирането на Гракханското законодателство? Проблемът свързан с обхвата и режима на управление на *ager publicus* в Югоизточна Тракия се усложнява в перспективата на новите римски завоевания на север от Херсонес, извършени ок. 101 г. от претора Тит Дидий. Задължителният престой на македонския провинциален управител в новообразуваната територия „Херсонес и Кеника” от минимум 60 дни годишно, за който ни осведомява т.нар. *Lex de provinciis praetoriis*, предполага, че наред с въпроси от военен, съдебен и финансов характер, една от първоначалните задачи е била насочена към поставяне на ред в поземления фонд, определяне на статута, границите и

различните категории обработваема и необработваема земя, откъдето да бъдат извлечени ставките за налозите.

Владенията на Аталидите в Тракия: организация и обхват; взаимоотношения с гръцките полиси и окръжаващата тракийска среда.

Пергамското царство и градовете в Югоизточна Тракия

Разрастването на територията на пергамското царство след мира от Апамея в 188 г. довежда до внезапно нарастване на броя градовете попадащи в границите му. Част от тях имат привилегирован свободен статут и технически не се броят към земите, управлявани от Аталидите, друга част са принудени да сключат договорни отношения с монархията. Към втората категория спадат общини, които поемат данъчни задължения спрямо централната хазна във вид на определен данък. Не знаем дали така са постъпили царете от Евмен II насетне със заварените градове в новите си европейски владения. Налагането на по-отчетлива административна рамка чрез създаването на стратегия в Херсонес и Тракия след 145 г. вероятно е засилила зависимостта на тамошните полиси или по-скоро е наложила някои допълнителни задължения – например организацията и провеждането на владетелския култ и официалните държавни божества в системата на полиския празник Завещанието на Атал III в полза на Рим не би следвало да е променило ситуацията, при положение че съгласно запазените условия в него повечето гръцки градове са обявени за „свободни”. Този акт обаче, се е нуждаел от потвърждението на римския сенат.

Аталиди и кени

От средата на II в. пр. Хр. са известни двама царе на кените, баща и син – Диегилис и Зибелмий – чието последователно противопоставяне на властта на Аталидите в Югоизточна Тракия е предизвикало съответния отзвук в античната литература и многобройни дискусии сред съвременните изследователи. Реконструкцията на отношенията между пергамските владетели и тракийските кени почива на фрагментарна и мъчна за тълкуване информация у някои антични автори, която за щастие напоследък се обогатява с данните от известен брой монетни находки и отделни епиграфски паметници. Изворовите данни сочат, че царският дом на кените е установил приятелски и родствени отношения с битинския владетел Прусий II, вероятно като мярка срещу разрасналата се пергамска мощ от двете страни на Проливите. Това обяснява по-отчетливите претенции на кенийските владетели за разширяване на територията им на юг и изток за сметка на гръцките градове в Пропонтида и контролираните от Пергам земи. В тази връзка са тълкувани и някои слабо познати монетни емисии с името на царя Дизазелмис, като в настоящия текст са предложени по-убедителни доводи същият владетел да бъде идентифициран със споменатия вече кенийски цар Зибелмий. Анализът сочи, че той е последният известен цар от тази

династия, насилствено отстранен от престола в края на 30-те години на II в. пр. Хр.

Рим и пергамското наследство в Тракия. Присъединяването на „Херсонес и Кеника“.

Периодът от последната четвърт на II в. пр. Хр. е колкото важен, толкова слабо осветлен в изворите за Югоизточна Тракия. Важността му се долавя от смяната на политическите играчи в района предвид трайната интеграция на Тракийския Херсонес към римските владения, както и от загатнатите размествания на политическата сцена сред местните тракийски племенни общности. Крайният резултат е известен от текста на два гръцки преписа на римски закон от 101-99 г. пр. Хр. (т.нар. „*lex de provinciis praetoriis*“), в който е описано присъединяването на част от хинтерланда на север от Херсонес. Документът споменава формирането на нова административна единица като съставна част от провинциалната територия на Македония, назована „Херсонес и Кеника“. От този израз имплицитно се заключава, че по това време кените са окончателно ликвидирани като самостоятелна сила. Ретроспективният анализ, направен въз основа на данните у Плиний Стари, който говори за *regio Caenica*, както и данните от текста на цитирания закон позволяват да се направят по-сигурни заключения относно организацията и обхвата на новата административна област. Съгласно този анализ е изведена хипотезата, че става въпрос за военна област (*ἐπαρχεία* = *regio*), със свой отделен войсков контингент, поставен под върховното ръководство на постоянно действащ магистрат с *imperium* (проконсула на Македония).

Съюзници и врагове: тракийският цар Мостис.

Паралелно на описаните процеси тече пренареждането на основните сили в останалите райони на Югоизточна Тракия, Проливите и Северозападна Мала Азия. То зависи в основни линии от успешното налагане на римската власт в района, било директно, било чрез установяването на система от съюзни отношения между Рим и владетелите на Битиния, Понт и Кападокия. В края на II в. и началото на I в. пр. Хр. балансът на системата е нарушен от амбициите и вътрешните противоречия между елинистическите монарси-участници в тази коалиция и сходните процеси, които текат сред римския управляващ елит, както и от сътресенията в самата Италия, причинени от външни нашествия и избухналата Гражданска война. В проследяването на тази верига от отношения за момента липсва „тракийската брънка“.

В неясната картина за периода изплува фигурата на тракийския цар Мостис, за когото в един продължителен период модерната наука разполага единствено с бегли нумизматични данни. От перспективата на последните петдесетина години този запис укрепна значително, разпростирайки се от една страна върху увеличеното количество монетни находки – включително и

бронзови емисии, а от друга – като за пръв път идентифицира Мостис сред ограничен брой епиграфски паметници от северното крайбрежие на Пропонтида. Напредъкът на археологическите проучвания в района на българска Странджа и прилежащата брегова зона позволи съвсем наскоро Мостидовите монети да излязат от анонимната среда на случайни находки, за да бъдат анализирани като пълноценен изворов материал в контекста на конкретни археологически обекти. Създалата се ситуация напълно резонно предразполага към появата на обобщения, не само от частен нумизматичен характер, но и в търсенето на по-широка историческа реконструкция, изградена върху независимия анализ на отделните категории изворов материал.

Надписи. В днешно време са известни два гръцки надписа-посвещения за „благополучието на цар Мостис”, издигнати съответно в градовете Бизанте и Херайон тейхос по северното крайбрежие на Пропонтида. За изграждането на относителната хронология на Мостидовото управление особено възжен е надписът от Бизанте, който благодарение на сравнителния анализ с други епиграфски паметници от същия град, може да бъде датиран в 20-те години на II в. пр. Хр. Реториката и съдържанието на надписите разкрива стремежа на тракийския цар да се утвърди като приемник на Аталидите, като патрон и благодетел на гръцките общности по северния бряг на Пропонтида. В политически план този факт би означавал търсене на плавно унаследяване на правата върху (част от) бившите европейски владения на пергамската монархия.

Нумизматични свидетелства. Монетосеченето на Мостис представлява единственото сигурно потвърдено биметално монетосечене на тракийски владетел от периода, представено от сребърни и бронзови емисии. Сребърните монети са отсичани само в един номинал (тетрадрахми), следващ атическият стандарт, и представляват подражания на широко разпространения постумен лизимахов тип. Най-важните им характеристики се съдържат в представянето на портрета на Мостис върху лицевата страна, докато върху реверсите се намират важни информационни елементи, означаващи годината на управление на владетеля, монограм и при някои емисии въвеждането на второ, допълнително име: ΕΠΙ ΣΑΔΑΛΟΥ. Според наличните данни Мостидовото управление се е простирало най-малко в рамките а 38 години, но до момента липсват безспорни доказателства за началната и крайната дата на това продължително царуване. Анализът на монетните печати сочи като най-вероятен център на отсичане на тетрадрахмите Бизантион.

Според предложението тук нов стил и иконографски анализ Мостидовият портрет намира най-ясни паралели с изображенията на кападокийските владетели Ариарат V (163-130 г.) и Ариарат VI (130-116 г.), както и в царското монетосечене на Битиния, по-специално с портретите върху аверсите на сребърните монети на Никомед II (148-127 г. пр. Хр.) и особено на Никомед III

(127-94 г.) и Никомед IV (94-74 г.). Тези паралели се допълват по много сполучлив начин с отбелязването на годината на отсичане по битинската ера върху реверсите на емисиите. На този етап на проучванията, битинските царски монети предлагат като цяло най-близките аналогии с Мостидовото сребърно монетосечене.

Името на Мостис се свързва с обилно количество бронзови монети, познати до момента в 8 типа и няколко номинала. Цялостният анализ на монетните находки извежда на преден план следните междинни резултати. Увеличената информация за териториалното разпространение на бронзовите Мостидови монети създава подходяща перспектива за определяне на основното ядро на неговата държава. Картираните находки и данните за местонамирането на допълнителни монети открояват ареала на Югоизточна Тракия и по-специално зоната между Хиерон орос и Бизантион на юг, а на север от двете страни на Странджанския масив до териториите на Аполония и Месамбрия. Част от споменатите градове очевидно са влизали под прекия контрол (Бизанте, Херайон тейхос), а други са били само гранични за Мостидовите владения. Като по-важен предварителен резултат от споделените вече наблюдения трябва да изтъкнем, че очертаната територия съвпада в основните си граници със съвременните ѝ описания за „Астейска Тракия”, а този факт сам по себе си трябва да промени възгледите относно мястото и ролята на тракийския суверен в политическата събития от последната четвърт на II в. и първите десетилетия на I в. пр. Хр.

Археологически обекти. През последните десетина години, благодарение на археологическите проучвания по югозападното Черноморие и прилежащата област на българска Странджа, бяха разкрити обекти, в които за пръв път стана възможно идентифицирането на Мостидови монети в конкретна археологическа среда. Тук са анализирани по-подробно обектите край Синеморец и Бродилово в общ. Царево, както и обектът в м. Фармакида край Приморско. Анализът на общите топографски, планови и архитектурно-фортификационни характеристики на трите обекта води до различна от предложената от проучвателите им интерпретация като „тюрзиси” или „резиденции”. Общият план се допълва от приблизително еднаквата площ (около 1 дка – при Фармакида и Бродилово), както и от сходства в елементите на отбранителната система. Наред с техниката на градеж от ломени камъни, споени с глина, каменната основа има нееднаква дебелина, достигаща максимално до 2.40 м., надграждана във височина с кирпич. В определени участъци фортификацията се характеризира с наличието на дървена бойна пътека, носена от каменни пиластри (Синеморец и Фармакида). Обща тенденция е разполагането на правоъгълна кула от най-достъпната страна на укреплението, там където се предполага входно пространство (порта?). От описаните елементи е видно, че

става въпрос за фортификационно строителство, а не просто за „оградна стена“. Това заключение се подкрепя и от данните за използване на каменометни машини (при кулата във Фармакида). Следователно сходствата на обектите могат да се дължат повече на прилагането на типов архитектурен модел, който се разпространява синхронно върху по-значителна територия. В конкретния случай бих предположил използването на тази сравнително скромна типова военна архитектура като резултат от налагането на организирани и централизирано направлявани мерки за контрол над важни от инфраструктурна, стратегическа и икономическа гледна точка микрорайони. През този период в ареала на Странджа и прилежащата черноморска област такава организирана сила е могло да бъде единствено одриско-астейското царство. Впрочем типова поява и регистрираните впоследствие синхронни катаклизми, довели до унищожаването или временното прекъсване на живота в изброените обекти, могат да се разглеждат като отражение на съответните процеси на централно ниво. Към тези обекти бих причислил и крепостта при дн. Ахтопол (Аулеутейхос?), която хронологически и регионално се вписва в посочената картина.

В исторически план обектите край Синеморец, Бродилово и в м. Фармакида, край Приморско, в чието съществуване като основна фаза се откроява периодът от последната четвърт на II в. до първите десетилетия на I в., могат да се окажат от онези постове на тракийските странджански владетели (в случая на Мостис), засегнати от Митридатовата офанзива в края на 89-88 г. пр. Хр., когато понтийските армии реализират най-мощните си успехи по северноегейския бряг и в Македония.

В контекста на селищната йерархия и функционалните характеристики на селищната мрежа в този дял от Странджанско-черноморската област, анализът на въпросните обекти подлежи на една по-широка дискусия. Състоянието на изследванията до момента дава възможност само за предварително трасиране на възможни модели на организиране и взаимодействие на отделни селищни структури, формиращи селищната система. Така например данните за възникване на обекти край значими рудни залежи (най-вече на мед и злато) през елинистическата епоха по горното и средното течение на реките Велека и Резовска очертават процес на консолидиране на селищната мрежа около добива и обработката на ценни метали във вътрешността. Въз основа на данните е възможно да се реконструира модел на взаимодействие, поне за II-I в. пр. Хр., при който се наблюдава централизирана организация на добива, преработката и транспортирането на суровина от вътрешността на Странджа към черноморския бряг. При изходните пунктове край устията на реките са изградени по-значими укрепени обекти, които контролират не само движението на споменатия продукт, но и сухопътния трафик по крайморските пътища. В подобен процес на усложняване и обогатяване на селищната система може да се потърси съзнателен

подтик за усъвършенстване на експлоатацията и разпределянето на природните ресурси, реализиран от централизирана власт в района на Странджанския масив. Именно подобреният и направляван контрол над металните суровини би дал обяснение за неочаквано обилното отсичане на представителни сребърни емисии от страна на Мостис.

Хронология на Мостидовото управление. Историческа реконструкция.

В абсолютни рамки управлението на Мостис може да се постави от ок. 126/125 г. до ок. 89/88 г. пр. За определянето на горната граница от решаващо значение е датата на надписа от Бизанте и стиловият анализ на портретните изображения на царя върху тетрадрахмите. Към тях могат да се добавят и някои общоисторически съображения.

Историческият анализ показва, че тракийският цар е бил съюзник, а не неприятел, на Рим, установил властта си върху част от северното крайбрежие на Пропонтида под образа на легитимен наследник на Аталидите. От този контекст е възможно да се направи следващата стъпка към една по-широка историческа реконструкция. В рамките на мандата на проконсула Маний Аквилей между 129-126 г. пр. Хр., във връзка със стабилизирането на римския контрол над бившите владения на Аталидите в Азия и Европа са препотвърдени съюзните договорености с редица елинистически монарси, съседни на новата провинция. Пергамското предмостие в „Херсонес и земите на Тракия“ е фактически овладяно от римляните – било цялостно, било частично – още при преминаването на първите войскове контингенти, прехвърлени за войната с Аристоник (131 г. пр. Хр.). С приключването на мандата на комисията, оглавявана от Аквилей (126 г.) Херсонес със сигурност е останал в римски ръце. Възможно е освен полисите като част от него да са влизали и земи от бившия царски фонд. На изток от Хиерон орос контролът е оставен в ръцете на новия римски съюзник Мостис.

Картирането на находките – надписи и монети – очертава ядрото на Мостидовата държава в ареала на Странджа между крайбрежията на Пропонтида и Черно Море, което прави най-вероятно идентифицирането на Мостис като владетел на астите.

Установяването на вътрешния ритъм на сребърното монетосечене показва, че то е направлявано във връзка с осъществяването на военни кампании. Особено добре се застъпват импулсите на действие между 114-106 г. и 102-101 г., както и в подготвителната фаза на Първата Митридатова война. Заплащането на войсковите контингенти не е свързано единствено с конкретни военни кампании, но може да се разпростира в по-продължителни периоди на поддържане на наемни части под формата на малки гарнизони във важни контролни пунктове.

Името на Садала върху реверсите на Мостидовите монети е поставяно във връзка със заемането на (почетна) епонимна магистратура в Бизантион, свързана с реализацията на самата монетна продукция. Анализът на някои епиграфски и изворови данни дава възможност да видим този Садала като наследник на Мостис, управлявал между 87-57 г. пр. Хр.

Форми на политически и административен контрол от времето на Август до учредяването на провинция Тракия.

В последната четвърт на I в. пр. Хр. Тракийският Херсонес е обособени като лично владение на Агрипа, завещано след смъртта му в 12 г. пр. Хр. на Август. Към този момент следва да отнесем възможното отделяне на двете области – Херсонес и Кеника – като отделни административни единици (*regiones*). Реформите на Август, свързани с провинциалното управление от една страна, и конкретната политическа ситуация в Тракия, след създаването на клиентното тракийско царство (ок. 13 г. пр. Хр.) са наложили ново отчетливо дефиниране на провинциалната граница, и компетенциите по контрола на комуникациите между Европа и Мала Азия.

В какво се изразява тази нова „уредба“? Съществуването на *regiones* с екстериториален статут, т.е. без формално принадлежност към дадена провинция, от времето на Август насетне е позната практика. Обичайно този механизъм е използван за инкорпориране на бившите „царски земи“ на елинистическите владетели в новоформиращия се домен на императорската лична собственост. Голяма част от тези земи през епохата на Републиката са били превърнати в *ager publicus*. С настъпилите изменения при Август и Агрипа в интерес на фиска те са отцепени от финансовата и данъчна система на провинция Македония. Това означава прехвърлянето в полза на принцепса на собствеността върху обработваемите земи, полезните изкопаеми и рудните разработки в рамките на всеки регион и пряк контрол, осъществяван от нарочен персонал, начело с прокуратор, върху средствата и приходите на общините и съответните градски центрове. На македонския провинциален управител са оставени отговорностите по отношение на военния контрол и юрисдикцията над градските общини. Анексията на тракийското царство и образуването на провинция Тракия през 45/46 г. внасят нов момент в начина на управление на двете области. Кеника съставлява интегрална част от новата провинция. Още по времето на Клавдий тук са внесени съществени промени. Вероятно, за да бъдат избегнати сътресения от военно-стратегически характер, императорът е побързал да създаде римска колония (от ветерани?) при Апри, в територията на Кеника. С този ход същевременно е бил избегнат деликатния момент, включващ експроприация на частни или общински земи за нуждите на новата колония, тъй като за целта е използван собственият земеделски фонд на императорския домен.

Остава неясен въпросът доколко са видоизменени обхвата и режима на управление на *regio*-то, с оглед на една евентуална мярка за унифициране към административната система на провинцията. Тук се има предвид системата на стратегиите и по-специално, споменатата от Клавдий Птолемей стратегия Кенике. Възможно е бившата *regio Caenica* да е трансформирана „*en bloc*” в стратегия. Не са ми известни прецеденти на подобна практика, където личната поземлена императорска собственост да бъде сведена до административен механизъм от провинциалното управление и по този начин да бъде ликвидиран пряк източник за облагодетелстване от страна на фиска. Като алтернативна хипотеза можем да си представим, че част от областта, включваща територията на колонията и участъците от военните пътища, – Виа Егнатия и Виа Диагоналис – е оставена под формата на *regio*, но вече в смисъла на зона под особен военен надзор, каквито са били част от северните планински райони на Тракия около Хемус и през III в. По-допустим, от гледна точка на познатата практика, ми се струва вариант на запазване на императорските владения (*regio*), но като е нарушена тяхната компактност. Изхождайки от резултатите на досегашния анализ изглежда много вероятно някогашната провинциално-административна единица от края на II в. пр. Хр. да е била поделена, като част от земите са отдадени на колонията Апри, друга част са представлявали пръснати имения от императорския домен, а трети, при това немалък, дял е формирал познатата ни стратегия Кенике.

Тракийското клиентно царство в Югоизточна Тракия.

Териториални и административни проблеми. Организация на стратегиите

В търсене на предвидими отношения с местните власти Рим предпочита да разчита на централизирана власт. Принципатът на Август възражда една форма на отмярлото Одриското царство от класическия период. Прелюдията включва изграждане на приятелски политически отношения между най-силните тракийски династични домове – тези на одрисите, астите и сапейте. Владенията на астите с техния център Бизия в южното подножие на Странджа е разположено в непосредствена близост до римската провинциална територия в *Caenica*. Подобно на сапейския дом в съседство с колонията Филипи тук са налице значителни възможности за по-строг надзор от страна на римските длъжностни лица, както и за създаване на формални и неформални връзки между местната аристокрация и мощния провинциален елит в Македония. Възходът на одриско-астейския дом от началото до 40-те години на века трябва да е бил резултат от успешното партньорство с Рим по време на Митридатовите войни и опит да се запълни вакуума след неуспешните кампании на някои македонски управители по западния Понт и на север от Хемус. Същевременно царството е било инструмент да се отговори на натиска на Бурбиста върху понтийското крайбрежие.

След Акциум Октавиан, загрижен да въведе по-разработен модел на отношения с римските приятели и съюзници на Изток, насочва вниманието си към Тракия. Институтът на "клиентото" царство е трябвало да разреши продължаващите проблеми на вътрешната нестабилност в тракийските земи и да създаде надежден политически партньор в състояние да се справи с големи външни заплахи, при това с минимално римско въвличане в ситуациите. То трябва да гарантира и материални ползи за Рим, като редовни източници на приходи и човешки ресурс.

Почивайки на елинистическата практика, "клиентото" царство било разделено на стратегии, командвани от стратези. Това са предимно тракийски аристократи, някои от тях с напреднал елинизация, или лоялни гърци назначени от царския двор в Бизия. Епиграфските сведения сочат, че постът стратег е включвал военни и административни задължения. Не е ясно дали един администратор е могъл да се разпорежда само с една стратегия по едно и също време, или са били разрешени няколко едновременни командвания. По-вероятно изборът е попадал върху ограничен брой доверени и опитни хора, на които са били възлагани няколко последователни назначения. В нашите източници стратегиите не са ясно дефинирани по брой и по територия, а съответните места служещи за седалище на стратезите остават до голяма степен неизвестни. Намерените по бреговете на Пропонтида и западното Черноморие надписи говорят за стратегии "в непосредствена близост" до гръцките колонии, което би означавало в крайна сметка, че градовете са оставали автономни. Независимо от това, царският двор е поддържал по-тесни връзки с полисите в духа на елинистическата мода. Тези отношения се изразяват най-вече в актове на евергетизъм от страна на тракийските царе, за което някои от тях реципрочно са удостоявани със заемането на висши градски магистратури. Действителните резиденции на стратезите от областите по бреговата линия, подходящи за подслон на гарнизон и административен персонал, могат да бъдат открити в полу-урбанизираните средища като Анхиало и Тиризис (Калиакра), а в зоната на Пропонтида край Перинт – сред някои от многобройните бивши одриски укрепления (τείχη).

Част IV. Градове и територии.

Град и територия: основни понятия; терминологични и класификационни проблеми.

Градът заема „високия етаж“ в селищната йерархия, но изследването му е немислимо без търсенето на основните връзки, които поддържа с останалите елементи от селищната система. В централизирания модел на елинистическата администрация или в провинциална римска среда функционирането на тези взаимоотношения е сравнително добре документирано въз основа на познатите

текстове – административни и правни документи, изхождащи от съответната канцелария или от отделни чиновници, както и от множеството запазени епиграфски паметници, издадени от името на местните власти на провинциално и градско равнище. Като цяло обаче се наблюдава сериозно изоставане в археологическото познание на отделните селищни единици от „средния” и „долния” регистър – по-малки урбанизирани средища, тържища, частни и владетелски (императорски) имения, пътни станции, села и пр. Празнината трудно би се запълнила в близко бъдеще въпреки напредъка в реализирането на регионални и микрорегионални селищни проучвания. Усилието на централната власт да създава нови или да поддържа вече съществуващи градове с ясно очертани територии в провинциите е основният стимул за формирането на изразена селищна йерархия. В това отношение дефинирането на града в чисто административен и социален аспект не поражда проблеми. Икономическите връзки между град и територия обаче са по-мъчно доловими и са предмет на дълга дискусия, често водеща до твърде генерализирани изводи.

На пръв поглед парадоксално, римската държава се отнася едновременно консервативно и гъвкаво с градските общности в елинистическия изток. Това отношение е градено на базата на историческия опит – първо със съюзните латински градове, а впоследствие с италиийските общини. Оттук идва представата за Рим не като господар, а като хегемон – една концепция, която изключва прякото владение на територии, а по скоро направляването на отношенията и възползването от човешкия и материален ресурс в полза на по-силния от двамата партньори. Формално уреждането на тези въпроси става чрез сключването на договор (*foedus*) за съюз и приятелство, който в чисто теоретичен аспект се схваща като акт между равностойни участници. Такива споразумения са познати добре и в практиката на елинистическите монархии. Римската постановка отива по-далеч, определяйки методично степента на зависимост, или казано по-точно на самостоятелност, при: вземането на решения отнасящи се до външните, и в по-малка степен на вътрешните, дела на съответния полис; данъчната политика и разпределянето на приходите и пр. В тази йерархия елинистическите градове попадат обичайно в две категории: свободни (*civitates liberae*) и pereгринални (*civitates peregrinae*), но всъщност всеки индивидуален случай е имал своите условности. Гъвкавостта идва от възможностите Рим да „променя” статута на всеки град според собствените си интереси.

На територията на Югоизточна Тракия свободните градове са ограничен брой. За епохата, обхваната от изследването това са само Енос и Бизантион. Техният привилегирован статут се дължи от една страна на исторически наслаивания, датиращи още от войните на Рим с Филип V и Антиох III, но същевременно е потвърждаван при трайното запазване на лоялността на тези

градове в особено тежки за Републиката периоди – например при Митридатовите войни. Нормативната рамка е съхранена дори след превръщането на Тракия в провинция и е отнета едва при административните реформи на Веспасиан.

Перегринални градове. От Августовите реформи насетне перегриналните градове добиват по-ясно изразен облик като конституционно призната и уредена обществена форма. Централната власт се стреми да ограничава типовото разнообразие на подобен род организми, съществуващи в елинистическия изток и да ги сведе до стандартен модел, едновременно традиционен, но управляем и предвидим. Обичайните критерии за тяхното обособяване са: преимуществената употреба на гръцкия език в обществения и частния сектор; наличието на местно самоуправление, отразено в структурата на градските органи като буле, демос и годишни магистрати; правото и капацитета за поддържане на собствена монетарница; владенето на територия, в която съществуват йерархично обособени селищни единици (например села), зависими от града, както и липсата на подобна зависимост спрямо друг град. Компонентите на системата не са задължителни едновременно в своята цялост; на различни етапи част от тях могат да не са налице (например монетосеченето или временната зависимост от съседен център), но действието им трябва да подхранва стабилното развитие – в материален и социален аспект – на градската среда.

Налагането на външен обществен модел от рода на гръцкия полис, впрочем недостатъчно утвърден във вътрешна Тракия в предримската епоха, или пък на италиятския тип организация, каквито са колониите, повдига въпроса за същността на явлението „град“ и неговите разпознаваеми характеристики в тракийска среда през изследваната епоха. Проблемът следва да се решава въз основа на индивидуални и сравнително добре документирани казуси, представени в изложението по-долу.

Градовете в Югоизточна Тракия през II-I в. пр. Хр.. Състояние, вътрешна организация и взаимоотношения с околния свят.

Настоящото изследване не си поставя за цел да представи в каталоген вид всяка една селищна единица, засвидетелствана на територията на Югоизточна Тракия, в рамките на очертаната хронологичен обхват. Това би било невъзможно и безполезно. Невъзможно, заради неравномерността на проучванията на селищните обекти, дори в рамките на обособени подобласти и микрорайони. Безполезно, защото би разводнило редица акценти, свързани със селищната йерархия и ролята на отделни центрове в нея. Основната задача се състои в разглеждането на подбрани градски центрове с водещо значение в обособени географски или административни райони, чиято проученост същевременно създава необходимата основа за анализ.

Свободни градове (*civitates liberae*)

Енос (Αἶνος; Enez)

Полисът се локализира на левия бряг от тогавашния естуар на Хеброс, а върху него в голямата си част се разполагат руините на византийския и османския град. Заради геоложките промени днес се намира на ок. 4 км. навътре в сушата, върху малък полуостров край реката. Интензивни проучвания на място започват едва през 70-те години на ХХ в.

Разкопките са затруднени от масивното натрупване на по-късни архитектурни останки, както и от промените, предизвикани от непрестанното затлачване на устието на реката от наносни пясъци. Проучванията се съсредоточават основно в зоната на т.нар Акропол на града, оформен като кастел от късновизантийската и османската епоха. Проучванията са предимно сондажни и въпреки техния интензитет, носят предимно стратиграфска информация. Разкритите пластове се отнасят към архаичната, класическата и елинистическата епохи. За момента няма по-цялостна представа за плана и градоустройството на Енос през Античността.

За сметка на това данните от проучванията на некрополите на града носят по-детайлна информация. На югоизток от града се разполага най-добре проучената част от могилен некропол, развил се през класическата и елинистическата епоха. Поради сложността на терена и характера на съвременното застрояване, резултатите от археологическите проучвания в Енос ще променят и обогатяват бавно, но сигурно, представите ни за облика на града. Със сигурност той запазва полисният си характер и контрола над обширна територия до включването му в границите на провинция Тракия. Наблюденията върху подвижния материал – импортна керамика и монети – потвърждават впечатленията от изворите, че Енос стои вън от контрола на вътрешнотракийските владетели.

Бизантион (Βυζάντιον; Истанбул)

Исторически данни и археологически изследвания. Информацията за историческата топография на града и неговата територия е оскъдна и разпръсната. Античните текстове се ограничават до кратки споменавания, докато археологическите находки предимно керамика и епиграфски паметници – възпроизвеждат бегла картина относно административните граници и характера на селищната система. Съвременните дейности по строежа на Истанбулското метро и други инфраструктурни проекти дават възможност за по-детайлен поглед върху археологическите останки от античната епоха, но резултатите все още остават трудно достъпни за научно ползване. Проблемите за локализацията и по-цялостния облик на основните градоустройствени компоненти – агора, улична мрежа, обществени сгради – на старата мегарска колония в днешно време

изглеждат нерешими. Оскъдната информация от по-късни писмени извори и ограничените наблюдения под основите на по-сетнешните сгради показва, че първоначалното селище е било разположено върху високата източна част на носа към Златния рог, като постепенно се е развивало на север. Южната страна на полуострова е оставала относително незастроена. Върху високата акрополна част са се разполагали храмове на Артемида, Аполон, Посейдон и Афродита с прилежащите им обслужващи комплекси. От север, по брега на Златния рог са се намирили две пристанища. В ядрото на застроената площ се е разполагал т.нар. „*Стратегейон*” – място за военни сборове и паради, което вероятно е изпълнявало функциите на централен градски площад (агора). По склоновете към морето има данни за жилищни квартали, театър и бани. Не е известно точното трасе на първоначалната крепостна стена, преграждаща достъпа към града от Златния рог на север до брега на Мраморно море на юг. Повечето от изброените комплекси са с неуточнена или спорна хронология, като наличието им дава само обща представа за градоустройственото развитие в предримската епоха.

Хинтерланд и територия. Значимостта на тракийския хинтерланд на Бизантион е подсказана от етиологичния мит за основателя Бизас и борбите, които води със съседните тракийски племена. *Хóрата* на града не изглежда стабилно фиксирана през различните исторически периоди, нито пък нашите сведения са в състояние да дадат точни граници. На запад те варират от Селимбрия чак до Бизанте?!, докато някои извори „удължават” традиционната северна граница при н. Филия (Филеас) чак до околностите на Салмидесос. Разрастването в тази посока през III-I в. пр. Хр. би било трудно осъществимо, заради разполагането на съседни силни властови центрове – първо държавата на келтите край Тиле, а впоследствие обединението на астите около Бизия, – чиито тежнения към Бизантион са добре засвидетелствани от Полибий, Страбон и други автори.

Освен античната писмена традиция разполагаме със значителен брой надписи, предимно от римската императорска епоха, които дават ретроспективни възможности за реконструкция на градската територия. Нейният северозападен дял е зает от езерото Делкос (дн. Derkoz gölü), отстоящо на ок. 32 км. Топонимът е засвидетелстван по уникален начин в посвещение от римската императорска епоха, издигнато от κωμῆται Δελκαιοί в чест на Ζεὺς Κωμᾶτικός. Надписът е датиран чрез епонимния магистрат на Бизантион (хиеромнамон), а оттук може да се направи по-категоричния извод, че територията около езерото (т.нар. Тракийска Делта) по това време е била съставна част от тази на града. Не знаем дали по този начин, във вид на κώμη

или под друга форма, тя е била административно регулирана през елинистическата епоха.

Нос Филия се локализира при дн. Карабурун, намиращ се източно от езерото Делкос. Поне от средата на II в. пр. Хр., чрез сведението на Псевдо-Скимнос, названието е използвано, за да обозначи „*хóра на бизантийците*”. Това свидетелство остава самотно в литературата. След Страбон в същата околност Мела, Плиний Стари и Клавдий Птолемей въвеждат друг топоним – Финополис. По-късните извори познават само Филия (Филеас), но отново единствено като топоним. Появата на Финополис би била необичайна, ако се разглежда изолирано от други случаи. Всъщност, още за класическата епоха съществуват данни за наличието на урбанизирани селища, основани от родосци (т.нар. Родоски периболи), ефесци (Ефеско пристанище) и др. на територията на Бизантион, които вероятно са служели като привилегирани емпориони за търговия, както с мегарската колония, така и с вътрешността.

Бизантион и Митридат VI. Един от крайъгълните камъни в днешната ни оценка за разположението на силите по време на Митридатовите войни с Рим е политическата ориентация и поведението на важен икономически и стратегически център като Бизантион. Информацията в изворите, засягаща различните етапи от военните конфликти между понтийския цар и римляните от 88 г. до 71 г. р. Хр., не дава достатъчно ясен отговор на поставения въпрос. В речите на Цицерон накратко са споменати някакви заслуги на жителите на града в една от войните с Митридат VI. Обичайната презумпция е, че бизантийците преживели обсада по време на понтийската офанзива в Пропонтида през 73 г. В крайна сметка лоялното към Рим поведение на Бизантион било възнаградено с получаване на статут на *civitas libera*. Трябва да отбележим, че препратките на Цицерон не носят категоричен контекст и могат да подхождат на друга ситуация, например на първоначалната Митридатова кампания в Проливите през 88 г.

Противно на тенденцията, изведена от текста на Цицерон, съвременната литература предлага друг сценарий. Въз основа на данните от монетосеченето на града и по специално на пиковете в емитирането на тетрадрахми от лизимахов тип от края на II в. и първата четвърт на I в. пр. Хр., Бизантион е въведен в кръга от Митридатови съюзници в Черноморието, наред с градовете по западнопонтийското крайбрежие от Аполония до Истрия. Тезата се опира върху наблюденията над една интензивна емисия бизантийски тетрадрахми от 85 г. пр. Хр. Емисията е отсечена в кратък период с повече от 100 лицеви печата, с което надхвърля дори стандартите за извънредна военновременна продукция. Нейната уникалност се състои и във факта, че част от монетите са препечатани върху наскоро издадени в понтийските монетарници Митридатови тетрадрахми. Подобен случай е отбелязан върху един екземпляр на Маронея. Понтийските първообрази, върху които са препечатани монетите на Бизантион и Маронея, са

отсечени през лятото на 85 г. (сигурно датирани по месеците върху реверсите). Оттук е предложена хипотезата, че забележителната серия от византийски тетрадрахми е послужила за изплащане на последното възнаграждение на тракийските наемници на Митридат малко след сключването на договора със Сула в Дарданос, за което Византион се явявал най-подходящото място. По заповед на царя голяма част от предварително отсечените в понтийските градове сребърни монети сега били препечатани край Босфора, за да преминат в ръцете на наемниците.

Внимателният анализ за движението на римските армии по северноегейското крайбрежие до Тракийския Херсонес и Проливите през пролетта-лято на 85 г. показва, че понтийският контрол е бил ликвидиран *преди* отсичането и препечатването на гореспоменатите емисии. От друга страна препечатването, като процес на легитимиране на парични средства, насочени към Митридастовите наемници в Тракия, би трябвало да е процес засвидетелстван по време на цялото времетраене на войните с Рим, а не като изключителен акт. С оглед на данните, тук е предложен различен сценарий, според който въпросните извънредни емисии са отсечени за изплащането на наложената от Сула с договора от Дарданос контрибуция от 2000 таланта, като понтийските монети са препечатани (легализирани) в контролираните от римляните монетарници на Византион и Маронея.

Една такава реконструкция би ни довела до множество други изводи, най-важният от които изключва Византион от орбитата на владенията от Митридат центровете след 85 г. Още един документ, чието тълкуване укрепва убеждението, че Византион е заемал страната на Рим още в подготвителната фаза на войните с понтийския цар е надпис от Истрия. В него се споменава стратег на Митридат, който бил принуден да заплати откуп за пратеници на града (вер. до самия цар), понеже били задържани от един византиец. Издателите датират текста в началото на I в. пр. Хр., като наред с останалия коментар за взаимоотношенията между западнопонтийските градове, Рим и Митридат VI, правят извода за принадлежността на Византион към про-римски ориентираната група от крайбрежни полиси в Пропонтида.

Лизимахия (Λυσιμάχεια; край дн. Булаир)

Въз основа на писмените сведения в научната литература от XIX в. насетне са предлагани различни локализации, но едва проведените в края на 90-те години теренни изследвания потвърждават по категоричен начин местоположението на Лизимахия при дн. с. Булаир, в местността Şükrüler Tere, на 2 км. южно от селото. Повечето площи представляват земеделски обработваеми земи. Античният обект попада частично в съвременното село, и се развива на югоизток върху най-високия хълм от комплекса и съседното плато, като покрива обща площ от около 2 x 2 км. Съвременната земеделска дейност и интензивното

военно строителство в по ново време не са обезличили напълно видимите на терена материални останки.

Както повечето обекти на съвременния Галиполски полуостров, попадащи дълги години в зона на особен военен режим, Лизимахия не е подлагана на редовни археологически разкопки. От 2006 г. стартира проект за проучване на университета в Мюнстер (Германия) и Истанбулския университет, от който е реализиран само един предварителен етап.

Липсата на системни археологически разкопки не позволява същински стратиграфски наблюдения, съответно препятства изграждането на по-прецизна хронология и периодизация, отвъд тази, която може да се извлече от античните автори. В последните години в кратките бюлетини, публикувани от германските проучватели, за пръв път е предложена в чист вид идеята за тясно ограничен период на съществуване на града през елинистическата епоха: от 309 г. до 144 г. пр. Хр. Крайната дата се основава на сведението на Диодор за разрушаването на Лизимаховата столица от кените, начело с царя им Диегилис. Изворите за по-късните периоди, както и някои епиграфски паметници, очертават по-продължително и сложно развитие на градския живот.

При теренните наблюдения не са установени запазени *in situ* сгради и съоръжения. Открива се голямо количество подемен материал, който до момента е основният ориентир за обхвата на обитаваната площ. Голяма част от античния каменен материал е демонтирана и преизползвана при строителството на днешното село. При все това през последните години са налице известни податки за разположението на градския център. Откритите в м. Şükrüler Тере фрагменти от официални надписи и една мраморна маса за контролни мерки (*mensa mensuaria*), използвана обичайно при търговски операции на агората днес могат да се интерпретират като сигурно свидетелство за близостта на градския площад.

При сегашното ниво на проучвания би било доста трудно да се дадат по-ясни граници на територията на града. В рамките на Лизимаховата държава (309–281 г. пр. Хр.), а впоследствие в кратките интервали на променливо господство от страна на Селевкиди, Антигониди, Лагиди, и Аталиди до реорганизацията на Херсонес от римляните (между 133–129 г.), градската територия следва да е поддържала горе-долу постоянни размери. На север тя се е простирала най-малко до т.нар. „Дълга стена“, която, ако не друго, е оставала топографски различима линия и през римската епоха. Поне до последната трета на II в. пр. Хр. селища от ранга на Кардия и Пактия следва да са били административно подчинени на Лизимахия, но изглежда са запазили някаква форма на самостоятелност, понеже писмената традиция продължава да ги обозначава отделно от техния център. Същото вероятно се е случило и с други по-малки центрове, възникнали през класическата епоха, но погълнати от

административното разрастване на елинистическата столица. Достигналите до нас епиграфски свидетелства загатват за развитието на подобна организация в *χώρα*-та на града. В текста на договора между Антиох III и жителите на Лизимахия от 196 г. се споменават *φρουρία* (твърдини) и *λιμένες ὀρητήριαι* (пристанища, годни за военни бази), под които несъмнено се имат предвид някои от споменатите селища от градски тип.

Проблемът за етапите на изграждане и трасето на т.нар. „Дълга стена” е дискутиран отдавна в научната литература. Строежът ѝ очевидно е целял да откъсне полуострова от останалата част на материка и да възпира нападенията на съседните траки от север. Най-ранните сведения отнасят първоначалния градеж след средата на VI в. пр. Хр. към времето на Милтиад Стари, когато е преградена отсечката между Кардия от северозапад и Пактия от югоизток, възлизаща на 36 стадия или ок. 6.67 км. по днешни изчисления, основани на дължината на 1 стадий = 185 м. За да изпълни защитната си функция Милтиадовата стена трябва да е изолирала двата града, които са оставали на юг от нея. Следователно началото ѝ трябва да се търси от залива *Vaklaburnu*, където е локализирана Кардия, на север. Изворите свидетелстват, че е протичала в почти права линия, която по логиката на стратегическите предимства на терена задължително е включвала възвишенията около дн. Булаир и така е достигала до южния бряг на полуострова. Ширината на провлака в този участък е около 6.7 км. и съвпада напълно с данните у античните автори от Херодот до Страбон. Плутарх описва преправките, извършени от Перикъл при експедицията му в Херсонес през 447 г. пр. Хр, когато към основната защитна линия били изградени допълнителни съоръжение от край до край. Половин век по-късно, в 398 г., спартанецът Деркилид също е извършил ремонтни дейности по фортификацията, при това доколкото може да се съди от описанието на Ксенофонт, който е познавал отлично района, става въпрос за напълно нова отбранителна линия, разположена по всяка вероятност пред досегашната (като протейхизма?). И двете начинания са породени от продължаващите нападения на съседните тракийски племена от север. Това е състоянието на конструкцията, заварено от описанието на Псевдо-Скилак с уточнението, че по средата на преградната стена се е намирало селището Агора.

Всички описани дотук начинания засягат трасето на Милтиадовата стена в отсечката между Кардия и Пактия, наричана провлак (*ἰσθμός*) или шийка (*αὐχὴν*). Какви са били съдбата и начина на използване на цялата структура след 309 г. пр. Хр. при основаването на Лизимахия не знаем, но присъствието ѝ по-скоро би представлявало пречка за разгръщането на планираните мащабни урбанизационни мероприятия.

Една различна представа създават сведенията от Августовата епоха насетне, говорещи за т.нар. „Дълга стена“. Фрагментите у Страбон споменават топонима Μακρόν Τείχος, възпроизведен от пишешите на латински съвременни и по-късни автори като *Macron Tichos*. Страбоновите фрагменти обаче, по никакъв начин не свързват Милтиадовата с Дългата стена, докато Плиний Стари пише, че *Macron Tichos* се намира на 5 мили на север от Лизимахия и отделя Херсонес от останалата суша по линията от залива Мелас до Пропонтида, с което за пръв и единствен път дава ясно да се разбере топографското разграничение между по-ранната и по-късната стена. Ако се съди от трайната гръцка форма на името, което само веднъж е преведено на латински, обектът е построен през елинистическата епоха (в промеждутъка между написването на трудовете на Псевдо-Скилак и Страбон). Строежът би прилягал еднакво на политиката на някой от диадохите от Лизимах насетне, както и на кратката, но интензивна дейност на Антиох III от 90-те години на II в. пр. Хр., или пък би бил резултат от усилията на пергамските владетели да изолират по-ефективно Тракийския Херсонес от нахлуванията на кените. Подобно на Милтиадовата стена и тук с течение на времето са възможни поправки и подобрения. През Августовата епоха стената вече е била не само фортификационно съоръжение, но географски ориентир и пункт от реорганизираната пътна мрежа. Плиний, който на това място се осланя отново на данните у Агрипа, споменава разстоянията от *Macron Tichos* в двете посоки по отсечката от *Via Egnatia* към Кипсела и Бизантион.

Отъждествяването на двете стени възхожда към разночетенията в текста на Клавдий Птолемей, където според някои ръкописи Лизимахия се идентифицира т.нар. Хексамилион. Днешното обръкване се дължи до голяма степен на Прокопий Кесарийски, който твърди че трасето на изцяло наново построената при император Юстиниан I стена е следвало старото. Оттук повечето съвременни изследователи смятат за нужно да търсят преградната стена на Херсонес от времето на Милтиад Стари до Юстиниан все на едно и също място. Всъщност твърдението на Прокопий би било вярно, само ако се отнесе към Μακρόν Τείχος. Хексамилион, както личи от името му, означава (пътен) знак или обект, разположен на 6 римски мили от основен градски център, какъвто в случая несъмнено се явява Лизимахия. Хексамилион може да е идентичен с Дългата стена, ако вземем минималната разлика в разстоянията спрямо Плиний (5 мили), но би могъл да е милиарен знак/ пътна станция на 1 миля северно от отбранителната стена. При всички случаи топонимът е запазен в названието на средновековното и османското селище Ἐχαμίλι/ Ahamil/ Ehemil при дн. с. Ortaköy.

Въз основа на данните от теренните обхожданията през 90-те години на ХХ в., съпоставени с наблюденията на А. Дюмон век по-рано, трасето на Дългата стена може да се възстанови по-ясно като права линия между двата входно-изходни пункта – единият на юг от устието на р. Мелас, а другият южно от с. Kizilcaterzi при нос Инджебурун, – която пресича точно възвишенията при Хексамилион (Аксамил) и съвпада с обсъжданата дотук информация в изворите. Дължината ѝ възлиза на около 14 км, двойно повече от някогашната Милтиадова стена.

Бизанте (Βισάνθη, дн. Текирдаг?, Барбарос?)

Бизанте е засвидетелстван в епиграфски паметници от края на III в. пр. Хр. Същевременно към епиграфската документация на града се отнася една серия от надписи с идентично съдържание, открити в околностите на Барбарос и други с неясен произход, отдаващи почит на Евмен II и наследника му Атал II. Към тази поредица може да се прибави и дискутирания по-горе надпис в чест на тракийския цар Мостис. Изброените документи доказват, че поне до края на II в. пр. Хр. Бизанте е напълно жизнеспособен полисен организъм. Данните от монетосеченето потвърждават това наблюдение за периода през III в. пр. Хр.

За локализацията на Бизанте при Барбарос се застъпва съвременната турска книжнина, докато след останалите продължава традиционното предпочитание към Резистон/ Редестос при дн. Текирдаг. Към предимствата на първата теза следва да се имат предвид споменатите надписи в чест на Аталидите, както и текст-критичният анализ на изворовите данни. От описанието на Ксенофонт и други след него е ясно, че Бизанте е разполагал най-малкото с надеждна фортификация, за да бъде смятан от Севт II за най-хубавата му твърдина. Резистон/ Редестос пък е възникнал като неукрепен център през римската епоха, който по думите на Прокопий не разполагал с никаква, дори временна, защита срещу варварските нашествия до епохата на Юстиниан I. Прекрасното местоположение, съчетано с новите условия на сигурност, са причината Редестос да заеме основно място в селищната, пътната и административно-църковната инфраструктура на района от ранновизантийската епоха насетне, а Бизанте на свой ред да изчезне от изворите. Следователно налице са повече аргументи в полза на разграничаването на Бизанте и Резистон/ Редестос като две отделни селища. Към горната дискусия може да се прибави още един (немаловажен) факт, засягащ интерпретацията на богатата гробница от околностите на с. *Nair*, в полите на Хиерон орос, на ок. 4.5 км югозападно от дн. Барбарос. Конструктивните и планови особености на съоръжението, наред със спецификите на инвентара, водят до предположението за гроб на тракийски аристократ (вероятно сина на Керсеблепт – Терес), починал някъде в последните две десетилетия на IV в. пр. Хр. Това може да е още друг аргумент в полза на

функционалния континуитет на съседното селище, в качеството му на „най-хубавата крепост“ одриските царе в околността.

Самият град не се проучва археологически, така че в близко бъдеще се налага да разчитаме предимно на случайно добити данни за историята му и за етапите на развитие през Античността. Единствените видими останки са свързани с късноантичната фортификация, която огражда значителна площ. За момента не е ясно дали трасето ѝ следва в някаква степен по-ранна укрепителна стена.

Административна принадлежност. Бизанте е част от предмостие на Аталидите в Тракия, или поне на създадената около 145 г. пр. Хр. „стратегия в Херсонес и земите в Тракия“. Вероятно това е и крайната източна твърдина на пергамските владения по северното крайбрежие на Пропонтида. В началото на последната четвърт на II в. пр. Хр. градът изглежда минава под патронажа на Мостис във връзка с частичното преразпределяне на зоните на влияние около Херсонес непосредствено след кризата от бунта на Аристоник и превръщането на Пергамското царство в провинция.

Що се отнася до разширяването на територията на Херсонес до Резистон, процесът изглежда свързан с реорганизацията на Агрипа, земемерските дейности по прокарването на ценза и строежа на пътища. Гръцкото звучене на името предполага съществувало по-отрано неукрепено селище, с предимно пристанищни и търговски функции, но с развиващ се градски облик, сега превърнато в пътна станция.

Според Плутарх Алкивиад си построил крепост край Бизанте (ок. 407 г. пр. Хр.), където да живее, в случай че нямам възможност или желание да се завърне в родината си. Тук е предложена хипотезата, че тази нова крепост би могла да е известният в по-късните извори Неон тейхос.

Херайон тейхос (Ἡραῖον τεῖχος, Karaevlialti)

Около средата на IV в. градът е споменат като укрепено място, в което намерил убежище Керсеблепт, малко преди да бъде разбит от войските на Филип II в района Сведенията у античните автори се допълват от няколко надписа, които показват, че селището продължава да се развива в градски облик през цялата елинистическа епоха.

Херайон тейхос се локализира при дн. м. Karaevlialti на морския бряг. В римските итинерарии градът е представен с коруптелата *Aerea/ Hiereo*, като пътна станция разположена името между Резистон (Текирдаг) и Перинт, съответно на 12 мили от първия и на 16 от втория. Наред с Енос това е един от малкото обекти в крайбрежната зона на дн. Турска Тракия, който се проучва с интензивни археологически разкопки, стартирали през 2000 г.

Селището се разполага върху плосък хълм, който е ограничен от запад от вливаща се в морето малка река. Стратиграфските наблюдения в днешно време

разграничават пластове от бронзовата епоха до византийския период. Хълмистият терен образува естествен акропол, защитен през класическата епоха от крепостна стена, от която са изследвани една кула от запад, северната порта и части от куртината. Към настоящия момент в процес на проучване са сгради и контексти във вътрешността на укрепената площ. Наблюденията върху подемния материал извеждат на преден план своеобразен пик на находките от първата половина на IV в. пр. Хр. – вносна рисувана керамика, амфорна тара, монети, – които се тълкуват от изследователите като резултат от включването на селището в рамките на Одриската държава, вероятно като укрепен емпорион.

В рамките на застроената площ са разкрити останки от производствени структури. Сред тях се открояват няколко пещи за производство на керамика, придружени от бракувана продукция, датирани в къснокласическата и елинистическата епоха. Върху акропола в близост до вътрешната страна на крепостната стена е разкрит уникален комплекс за производство и боядисване на тъкани. Химическият анализ на някои багрила, открити на място, свидетелства използването на пурпур, добиван от раковини в морето. Съвкупните данни свидетелстват за характера на обекта като център на производство на качествени, а в някои случаи и на луксозни, стоки предназначени за тракийския хинтерланд.

Топографските наблюдения в околността доказват съществуването на могилен некропол на ок. 3 км западно от селището. На това място е проучен представителен цистов гроб, с богат инвентар: пурпурна одежда, златен пръстен, дъбов и бръшлянов венец. Комплексът е датиран с монета на Филип II. Проучвателите допускат, че това би могъл да е гробът на тракийския цар Керсеблепт. Независимо от идентификацията на погребания, находките в комплекса илюстрират пътищата на разпространение и употреба на луксозни стоки, произвеждани и търгувани в Херайон тейхос.

Сред характеристиките на обмена особено важни са наблюденията върху монетосеченето и монетната циркулация. Последната се отличава с необикновено висок процент на присъствие на тракийски владетелски монети през целия период между IV в. и I в. пр. Хр., като за края на периода разполагаме с една от най-сериозните колекции от монети на Мостис. Картината контрастира ярко в сравнение с Енос, където се провеждат съизмерими като мащаби проучвания, но досега не са откривани тракийски монети.

От анализа на данните може да се направи типологически паралел с други известни обекти като Кипсела и Пистирос; не на последно място това предполага присъствието на смесено – тракийско и гръцко – население и наличието на условия за законова регулация на отношенията помежду им (отново подобно на Пистирос?). В тази ситуация е разбираемо изграденото доверие между двете общности, което личи от възлагането на граждани на Херайон тейхос на висши

административни и военни постове от страна на късните одриско-астейски владетели. Може да се предполага, че в същата степен елитът на съседни центрове като Бизанте и др. също е използван като „банка за кадри” от страна на тракийските владетели. От градските магистратури в разглеждания период тук е засвидетелстван само един агораном, докато понятието „демос” в същия документ (в надписа за Мостис) може да означава както събирателен образ на гражданския колектив, така и управляващ тяло.

От Августовата епоха насетне изглежда, че Херайон е интегриран като станция в пътната инфраструктура – факт, който ни подсеща модела на трансформация на старите твърдини (τείχη) по северното крайбрежие на Пропонтида в условията на новото административно управление.

Бизия (Βιζύη, Vize)

Още най-ранните историческите извори за Бизия по категоричен начин определят селището като царска резиденция на траките-асти. Тази недвусмислена позиция е без аналог в селищната атрибуция на който и да било друг център в Тракия. Хоризонтът от сведения се отнася към II-I в. пр. Хр. и вероятно начева с Полибий като извор на Страбон, и като един от изворите на Плиний Стари, ако се съди по сходната фразеология в описанието у двамата.

Градът е разположен върху едно от последните възвишения на Странджа планина, под съвременния турски град Виза. Югозападно от него се намира плодородната долината на р. Анадере (или Визадереси). Разположението му осигурява естествена защита и добри комуникации по оста запад-изток към черноморския бряг и на юг към Пропонтида.

Фортификация. Укрепената площ на Бизия се разполагала върху естественото скалисто възвишение (акропол), заемащо ядрото на първоначалния град, докато останалата обитавана част се е развивала южно от него. Най-ранната крепостна стена трябва да се отнесе към елинистическата епоха. Тя е градена от големи квадрови блокове, оформящи двулицев градеж, видим на много места като допълнение към съвременната архитектура. Характеристиките на елинистическата фортификация донякъде съвпадат с описанието на Плиний и свидетелстват, че най-късно от I в. пр. Хр. градът е бил солидно укрепен. През римската епоха продължава да се използват елинистическата отбранителна система, като по нея са засвидетелствани поправки и допълнения.

Некрополи. Градски некропол се развива южно от града. За съжаление той не е проучван системно и информацията за него е много оскъдна. Могилите в некропола са разположени поединично, рядко в групи. В една от тях е разкрита гробница с полуцилиндричен свод, разполагаща с богат инвентар. Комплексът е датиран в I в. пр. Хр. се свързва с някои от последните тракийски владетели. Някои особености в конструкцията на гробницата, използването на изодомен

градеж и рустициране на каменните блокове, върху които е нанесен живописния слой, показват, че гробницата би могла да е по-ранна и да е построена през ранноелинистическата епоха. На запад е проучена втора могила, в която са разкрити два гроба с кремация с представителни находки. Характерът на находките и близостта между двете могили са аргумент за високия статус на погребаните и тяхната роднинска връзка (вероятно като членове на местната царска династия).

Градска територия. Административната територия на Бизия през елинистическата епоха не може да бъде определена с точност. В съвременната литература съществува тенденция по-сигурните данни от римската императорска епоха да бъдат екстраполирани като свидетелства за по-ранния ѝ обхват. Така на север е очертана долината на река Велека, която я отделя от територията на Деултум. На изток естествената граница е Черно море, а на юг тя достига до територията на Перинт. В провинциалните рамки на Тракия западната граница на Бизия е опирала до територията на Хадрианопол, а в епохата която ни интересува това би могъл да е неговият предшественик. Линията вероятно е преминавала по един от притоците на Егрене между по-късните пътни станции Буртудизум и Бергуле. Съществува още един сериозен проблем: доколко така очертаната област съвпада с известната от по-късни извори стратегия Астика? Сведенията на Плиний Стари за *Astice regio* предполагат използването на гръцки оригинал. Много е вероятно под този термин да не се крие понятието за „стратегия“ да обозначава друг тип територия – може би царските земи (χώρα βασιλική)?

Силната централизация на селищната система около Бизия се дължи на оформянето ѝ като властови център от най-висок ранг. С оглед на комплексните данни за консолидацията на астите като политическа сила от края на III и началото на II в може да се предполага, че паралелно са развивани средищните функции на обекта, докато към края на века той вече е център на одриско-астейската държава.

Градове-фантоми в Югоизточна Тракия.

Наред с добре документирани градски центрове, в Югоизточна Тракия се срещат такива, за които не разполагаме с достатъчно категорични свидетелства. Реалното съществуване на част от тях не подлежи на съмнение от гледна точка на достоверността на изворите, но по една или друга причина те остават все още нелокализирани или без напълно потвърдена идентификация. Съществуват обаче и градове, които можем да наречем модерни изобретения на науката, плод на умелата или недотам сполучлива комбинация от съмнителни сведения. Тази категория центрове е наречена тук градове-фантоми и подлежи на по-подробно разглеждане.

Агато(полис)/Агато(клея)

От градовете в Тракия през елинистическата епоха едва ли има друг център, който да се радва на такова многообразие от хипотези, предлагащи решения за неговата локализацията и евентуална идентификация с други градове. Основният проблем е породен от ограничения характер на свидетелствата, до този момент единствено нумизматични. Монетите с легенда АГ, АГА, АГАΘ, АГАΘΟ и изображение на сова върху реверса обичайно са приписвани на монетната продукция на градски център с името Агатополис или Агатоклея. Дискусията около локализацията на предполагаемия център датира от 40-те години на XIX в. и в последно време набира отново сила, благодарение най-вече на нарасналия брой монетни екземпляри и разширената география на находките. Съвременният анализ на териториалното разпределение на центровете-издатели на емисиите, тяхната дата и иконографският анализ на портретите върху аверсите им свързва ясно отсичането им с походите на Лизимаховия син Агатокъл. Комплексният анализ прави малко невъзможно отстояването на тезата, че по време на тези кампании и известно време след тях градовете, отсичали бронзови монети с легенди и монограми от името на Агатокъл, били преименувани в Агато(клея). Като по-приемливо и по-логично решение в настоящия текст е предположено, че всички тези градове са отсекли в кратък срок емисии с инициалите на военачалника, за да може да се разплаща с войниците си за дневните им нужди (т.нар. *ситархия*). Оттук неизбежно се налага изводът, че град с името Агато(клея) никога не е съществувал.

Същият извод важи и за Агато(полис) преди да се появи през Средновековието на мястото на дн. Ахтопол. Доколкото на този етап хронологията на укрепеното средище на носа под съвременния град се вписва от последната четвърт на II в. пр. Хр. насетне, може да се мисли за явление, което е свързано с други типологично и регионално близки обекти – тези при Синеморец, Бродилово и Фармакида, като част от един общ проект от времето на тракийския цар Мостис. Ако трябва непременно да свържем обекта при Ахтопол с някой от познатите от изворите местни топоними бих подкрепил идеята, че това е Аулеутейхос. В такъв случай названието и характеристиките на обекта биха подхождали на регионален властови център от държавата на одриско-астейските владетели.

Хадрианопол – Ускудама – Тонзос

Идентификацията на трите топонима почива на тълкуването на различни по време и като стойност писмени и нумизматични свидетелства. Идентифицирането на елинистически градски център, предхождащ Хадрианопол, отдавна занимава българската историография. В най-чист вид проблемът е дискутиран от Т. Герасимов във връзка с разпространението на монетните емисии с надпис TONZOY и локализацията на известния от

съчинението на Птолемей едноименен вътрешнотракийски град. Според Герасимов това може да бъде по-късният Хадрианов полис, разположен тъкмо на левия бряг на Тунджа. Аргументацията е възприета и у други автори, но среща възражения в изворите, където изрично са отбелязани множество различни имена (Ускудама, Орестиада, Гонеис). Подобен е обаче и случаят с Филипопол. При неоспоримия градски характер на селището върху и около Трихълмието, поне от ранноелинистическата епоха насетне, налице са проблеми с „отсяването“ на имената във времето до провинциализирането на Тракия. Особено важна е дискусиата около идентификацията на Филипопол с Одрюза/Одроза – етнимон познат единствено от монети. В този контекст е обяснимо паралелното използване на няколко имена – местни, македонски или елинизирани – за едно и също селище.

Проучванията в център на съвременния Одрин не спомагат за решаване на проблема. Липсата на запазени по-значителни архитектурни останки е обяснима с оглед на усиленото строителство през османския период. От XIV до XIX в. физиономията на Адрианопол/Едирне е променена до неузнаваемост. Скорошните разкопки около т.нар. Македонска кула, част от фортификацията от времето на Хадриан, разкриват като най-ранни пластове и съоръжения от I в. От представените данни, като че ли най-приемлива изглежда топографската и функционална приемственост между Тонзос и Адрианопол, докато евентуалните елинистически предшественици или са част от митологизиране на миналото му, или са се намирали на място, различно от римския град.

Одрюза/ Одроза - Хадрианопол

Наличието на град с подобно име е предмет на усилен интерес в родната книжнина. За пръв път Т. Герасимов обръща по-специално внимание на този въпрос във връзка с разпространението на монети с легенда $\text{O}\Delta\text{P}\text{O}\Sigma\Omega\text{N}$ върху opakата страна. Герасимов е и първият, който формулира ясно идеята, че тези монети принадлежат на град в Тракия, наречен Одрюза, засвидетелстван като *ханакс* у Стефан Византийски. Приемайки, че дискутираните емисии датират от II в. пр. Хр., Герасимов отхвърля възможността те да отразяват някакво племенно одриско монетосечене, като обвързва проблема с липсата по това време на самостоятелна одриска държава.

Без да разполага с други данни относно локализацията Герасимов се основава на етимологични заключения, извеждащи името на града от близостта до водоизточник или река (Хеброс или Тонзос). За да затвърди търсенето в тази насока авторът се спира на монетната иконография, където образът на Херакъл върху аверсите присъства в качеството на покровител на водите и минералните извори, а фигурата на бик върху реверсите допълва това качество на митичния херой. Развивайки идеята си Герасимов смята, че Херакловият култ е бил водещ в града-издател на емисиите и този град се намира върху важна река. Тези две

характеристики авторът намира в по-късния Хадрианопол, при вливането на Тонзос в Хеброс.

Цитираната теза съдържа множество рискови моменти. Увеличената база данни от монетни находки и наблюдения за територията на разпространението им сочи, че ядрото на разпространение се намира по средното течение на Марица в района на Пловдивско. Въз основа на тези наблюдения е предложена алтернативна локализация на Одрюса/ Одроза като идентична с Филипопол. Историческият контекст на тази промяна е доловен от датата на монетите – в първата половина на II в. пр. Хр. – и е свързан с успешното прогонване на гарнизона на македонския цар Филип V след 183 г.

По-внимателното проучване на монетите с надпис ΟΔΡΟΣΩΝ във връзка със съвременното македонското царско монетосечене показват, че легендата не може да се възприема като обозначение на етникон в смисъл на градска общност и оттук да бъдат използвани като доказателство за наличието на подобен град в Тракия. Ако отсичането на първите емисии с легенда ΟΔΡΟΣΩΝ трябва непременно да се свърже с „успешното антимакедонско въстание” от 183 г., то изглежда абсурдно този акт да се пропагандира с македонска царска символика (изображението на Херакъл)! Такова монетосечене подхожда повече на съпоставка с емисиите с легенда ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ и се появява в Тракия в резултат от паралелните процеси на афиширане на римските съюзници в и по границите с новоучредените 4 области, заместили македонската държава на Антигонидите между 167-148 г. пр. Хр. Известно е, че такъв съюзник е бил именно одриският цар Котис след 167 г.

Съвсем отделен е въпросът дали и къде в Тракия е съществувал град с името Одрюса, за който свидетелства единствено Стефан Византийски. Това сведение може и да възхожда към Страбон, както предполага още Герасимов, или към някаква версия на неговия текст, откъдето да е настъпила подмяна на етнонима с топоним.

Част V. Заключение. Градове и територии: континуитет и промени

Един от основните акценти на изследването дотук бе поставен върху индивидуалното развитие на водещи центрове в ареала на Югоизточна Тракия. Тук отделните наблюдения са съпоставени, за да открият една по-цялостна картина на градския живот като етапи, насоки на развитие, процеси на микро -и макрорегионално равнище.

Историческа топография на урбанизационните процеси

Възникването на градски центрове в крайбрежната зона на Тракийския Херсонес и Пропонтида започва в началото на VII в. През следващите векове картината се стабилизира чрез укрепването и умножаването на полисните общности в този ареал, които съдействат за бързото нарастване на

икономическата и политическата тежест на района в Средиземноморски контекст. Процеси на образуване на централни места, в смисъла на елементи, консолидиращи селищната мрежа и селищния живот в по-широк ареал, могат да се наблюдават от VI в. насетне в хинтерланда на крайморските области. За момента тези процеси са доловими само в изолирани микрорайони, обхващащи склоновете на Източните Родопи по десния бряг на Марица и нейните бродове, по водосборния басейн на р. Ергене до южните и югозападните склонове на Странджа, или иначе казано в контактните зони с крайбрежието. Едва от края на V в. и началото на IV в., под стимулиращото влияние на одриската експанзия на югоизток, за пръв път могат да бъдат ясно проследени по археологически път съставните елементи на една по-мощна и същевременно съдържаща много нюанси урбаногенна традиция. За момента тя е доловима по-скоро посредством данните за разположението и групирането на представителни некрополи, демонстриращи началната поява на богати гробове и монументална гробнична архитектура, и в много по-малка степен чрез конкретни наблюдения върху селищната среда. Напоследък всички тези данни са обобщени и коментирани във връзка с писмените сведения и особено надписите върху част от съдовете от Рогозенското съкровище. Така като регионални центрове се оформят обектите край дн. Лозенград (Ергиске?), Дидимотейхон, Апрос и др. За част от тях разполагаме с потвърждение за развитие на градската форма и през ранноелинистическата епоха. Македонското завоевание на Тракия вероятно ликвидира едни, преобразува втори, а някъде разчита на напълно нови селищни пунктове. Картината от втората половина на III в. пр. Хр. подсказва нови тенденции, но поради липса на достатъчно сведения не може да бъде убедително реконструирана. Липсата на достатъчно мощен обединителен фактор какъвто в предходното столетие е македонската власт в района, създава условия за разпад на действащите до този момент връзки между компоненти на селищната система. Налице е прекъсването на автономното монетосечене на централните във вътрешността – Апрос, Кипсела, – за което от края на века повече не разполагаме с никакви данни. Негативно влияние върху самостоятелното развитие на градските организми оказват непрестанните военни конфликти край Пропонтида между елинистическите монархии и Рим, които обезкървяват стопанския ресурс и същевременно възпират живителните контакти с Източното Средиземноморие. Съпътстващ отрицателен ефект има активирането на консолидационни процеси сред по-големите племенни общности – кени, асти и др., които от само себе си противостоят на автономното градско развитие, но от друга страна влияят положително върху оформянето на властови центрове.

Дали процесът отразява практическо ликвидиране на автономната градска форма, но не и на физическото съществуване на селищата, остава трудно доловимо. Ако се съди по споменаванията на Кипсела като опорен пункт от

римската пътна мрежа по *Via Egnatia* обектът продължава да съществува в нова роля, която запазва до късноримската епоха. Съдбата на Апрос обаче, поема по друг път. Градът попада в консолидираната територия на кените, където поне от началото на II в. пр. Хр. налице са данни за упражняване на династична (царска) власт. Не е изключено във връзка с централизираните вътрешнополитически процеси Апрос да е превърнат в седалище на кенийската династия до края на нейното съществуване. Паралелен процес на консолидация на територия под династичен контрол протича от двете страни на Странджа. В резултат от укрепването на единен политически субект, вероятно формиран чрез участието на одриски и астейски елити още през III в. пр. Хр. става възможна постепенната експанзия в земите на запад (към Кабиле) и юг до *хóрата* на Бизантион. Изглежда това обединение играе решителна роля в ликвидирането на келтското царство в последното десетилетие на века. Териториалната консолидация е обвързана с възникването на единен управленски център от най-висок ранг, какъвто се очертава Бизия. Това води до нова йерархия и централизация в селищната система. Въздигането на Бизия е обусловено от една страна от нуждата да се контролират природните ресурси в Странджа, от друга с локалната инфраструктура в южното подножие на планината, даваща възможност за удобни съобщения с долините на Тонзос, Хеброс и Ергене на запад, за контакти с основните центрове в Пропонтида – Перинт и Бизантион, и за лесен достъп до западночерноморския бряг чрез пристанищата на Салмидесос.

Същевременно зоната под пряк контрол от страна на Рим предопределя различни посоки на развитие. Включването на Тракийския Херсносе ок. 129 г. пр. Хр., а от 101 г. директното подчиняване на хинтерланда на север в бившите земи на кените под юрисдикцията на македонския провинциален управител създава условия за автономен градски живот. Тази тенденция се диктува от нагласата и опита на римските власти в използването на градската форма като надежден инструмент за административен и икономически контрол над поверените области.

В разглежданата зона съществува и трети фактор. Наличието на привилегировани общини със статута на свободни градове като Енос и Бизантион, чиято позиция – поне формално – изключва упражняването на външен авторитет.

Форми на политически, административен и стопански контрол

От края на II в. пр. Хр. ареалът на Югоизточна Тракия е разделен от административно-териториално гледище на две основни зони, съответно под влиянието на Рим и съюзното му одриско-астейско царство. Римските владения в Херсонес и прилежащите земи по отсечката на *Via Egnatia* Кипсела – Апрос – Резистон гарантират сигурността на инфраструктурата и трафика към провинция Азия. Хинтерландът на север е допълнително разширен за сметка на кените,

които от този момент насетне престават да бъдат политически фактор. Част от старите селища сега са превърнати в пътни станции, а поне от времето на Август (чрез намесата на Агрипа) допълнително са създадени нови такива. Режимът на управление на Херсонес и съдената му Кеника е променен към частно владение на императорското семейство, като са запазени съществуващите автономни общини.

Територията на съюзното царство очевидно се е разраствала в северна и западна посока. Не е изключено след края на Митридатовите войни, който за Тракия настъпва с походите на Лукул от 72-71 г. тъкмо това разрастване да е довело до формирането на нова, по-ясна административна уредба – системата на стратегиите. Тя се явява в подходящ исторически момент – необходимостта да се поддържа римската хегемония до делтата на Истър. Невъзможността на македонските провинциални управители да се справят с тази задача, най-вече по логистични причини, както и нарастването на заплахата от отвъддунавски племенни и политически формирования (бастарните и гетите на Бурбиста), са изисквали спешната „промоция“ на достатъчно силен и лоялен партньор на римляните на юг от Хемус. Създадената уредба е предизвикала нови вътрешнотериториални решения и е стимулирала израстването на нови властови средища – седалища на стратегии. Това е довело до трансформацията на някои заварени центрове като Анхиало, а вероятно Кабиле и Тиризис. Локализацията на тези средища и промените, които настъпват във функциите и облика им, не предполагат наследяване на този тип административна организация от по-ранно време. При всички положения процесът на административни реформи на територията на одриско-астейската династия трябва да е бил завършен до 30-те години на I в. пр. Хр., когато в зародиш се формира концепцията за единно Тракийско царство. Следователно новата вътрешна подялба се явява като важен урбаногенен фактор, чиито последствия в перспектива ще доведат до израстването на истински градове от peregrinalen тип в рамките на провинция Тракия. На места (Кабиле) над тази перспектива ще надделеят съображения от военен и фискален характер. Въз основа на тази рамка и на съответния административен опит, системата на стратегиите е могла да бъде разширена при Реметалк I и впоследствие да бъде прекроявана за нуждите на провинциалното управление в Тракия.

Много специфични са отношенията на новата политическа и териториална формация с Бизантион. Поне от втората половина на II в. пр. Хр. те могат да бъдат проследени на основата на взаимна изгода. Градът край Босфора се очертава като основна монетарница за реализирането на представително сребърно и конвенционално бронзово монетосечене на одриско-астейските владетели от Мостис насетне. Анализът на взаимоотношенията между двете страни до края на Митридатовите войни и по-късно предполага, че монетната

продукция не е обвързана с трибут, а попада в рамките на договорености, които имат по-широки политически измерения. В настоящето изложение е дискутирана възможността двете сили, като част от мрежата римски съюзници, да действат в синхрон по финансирането и осъществяването на военни кампании. При управлението на Мостис съгласуваните действия по направляване на ритъм и обема на сребърните емисии достига своя връх, включително с периодичното упражняване на представителни функции във вид на епонимна магистратура от страна на наследника Садала. Подобен характер бизантийската монетарница запазва и при първите владетели на учреденото при Август „клиентно” царство. В същото време мегарската колония е в специален режим на отношения с Рим, формално регулирани чрез договор и получаването на статут на свободен град. От някои податки става ясно, че част от приходите от митническите такси и улова са отивали в римската хазна. Цялостната роля на Бизантион като екстериториална единица, разположена извън пряката власт на тракийските владетели и на римската провинциална система, но в активно взаимодействие с двете сили, дава представа по какъв начин градът съумява да запази привилегиите на статута си до времето на Веспасиан.

Сред останалите полиси по крайбрежието на Пропонтида по-ясна изглежда позицията на Перинт. Градът е запазил в значителна степен територията си, а документите от ранноимператорската епоха свидетелстват, че се е намирал извън административната подялба на провинцията по стратегии. Разбира се това се дължи на новата роля на града след 46 г. като седалище на тракийския прокуратор, но логиката на избора е очевидна – тук се намира най-сериозният градски център между отделения като частно императорско владение Херсонес и все още независимия Бизантион. За останалите нямаме преки данни, но ретроспективният анализ на информацията от по-късните римски итинерарии дава основания да се смята, че и на изток от Резистон/Редестос центрове като Херайон тейхос и Селимбрия постепенно са се превърнали в част от мрежата пътни станции, съответно в териториите на Перинт и Бизантион. По какъв начин е извървян този път, дали от позициите на пряко владени от тракийските царе твърдини, или като независими полиси мъчно може да се установи. Във всеки случай, заради връзката с Мостис и наследниците му като център за административен персонал в услуга на царете, Херайон изглежда се е намирал под по-плътния контрол на последните.

От перспективата на прокураторското управление на Херсонес след превръщането му в личен домен на Август, екстериториалният статут на имението се запазва и след превръщането на Тракия в провинция. До каква степен чисто териториално-административните въпроси, свързани с ясното отделяне на *ager publicus*, а впоследствие на императорската собственост, са се отразили върху обхвата на градската *хора* остава на практика непроследим за

момента процес. Наличието на изкуствена преграда на входа на полуострова, т.нар. Дълга стена, която и физически го е откъсвала от останалата част на Тракия, е използвано с двойка цел – първоначално да възпира нападенията от север, а от времето на Агрипа-Август – вероятно да маркира границата между *regio Chersonesi* и провинциалната територия на Македония. Това е моментът на дезинтеграция на най-голямата селищна агломерация на полуострова – Лизимахия, която не е заместена от център с подобен капацитет. Изглежда нейната територия е включена в земите на императорския домен.

Диверсификация на селищната и пътната инфраструктура

Процесите на избистряне на административната организация въздействат на „долните етажи“ от селищната система и обогатяване на пътната инфраструктура. Поставен по-скоро теоретично, въпросът може да бъде разглеждан с по-голяма увереност в отделни микрорайони. Такава е вътрешността на Странджа по долината на р. Велека до изходните пунктове по крайбрежието край дн. Ахтопол и Синеморец. Ограничен във времето и пространството можем да предположим модел, задвижван от интереса на тракийските владетели към рудното богатство на района, където част от селищата са свързани с добива и обработката на суровина (дървен материал, въглища, метални залежи), а по веригата на движение са разположени междинни (обектът в м. Пастич край Бродилово) и крайни (Синеморец) пунктове за разпределение и търговия на стоките. Част от тези пунктове (Синеморец, Фармакида) изпълняват задачи по контрол над трафика и сигурността на зоните, където се намират, а други (Ахтопол/ Аулеутейхос?) биха могли да имат по-изразена административна функция като местни центрове на власт.

Икономически връзки

Поради оскъдните данни най-слабо изследваната страна на проблема засяга икономическите връзки на отделните центрове и на областта като цяло. Общите наблюдения могат да доведат и до някои изводи и предположения. Икономическият подем, активизирането на търговията и вътрешните връзки между град и територия, са били възможни само в периоди на по-трайно стабилизиране на района. Още след 188 г., когато територията на Херсонес и проливите минава в ръцете на Аталидите, се появяват възможности за последователното трасиране на търговските интереси на римските съюзници в Източното Средиземноморие – основно на о-в Родос и Пергам. Количественото и качествено измерение на родоското присъствие сред общия поток на импортите в Тракия все още е само добро пожелание. Движението на родоската продукция е най-ясно доловимо чрез амфорния внос, както във вътрешността, така и по черноморския бряг, и тъкмо тук си струва да се отчитат пиковите на разпространение до края на II в. Същевременно по-твърдото установяване на пергамската власт над Херсонес и околните земи чрез учредяването на нова

административна област между 145-133 г. създава условия за динамично проникване и разпространение на луксозната пергамска керамика, а в перспектива – за усвояването на технологията на производство в градските центрове на Югоизточна Тракия. Разбира се, периодите на политическа стабилизация са се редували с турсове от политически и военен характер, но в общи линии след края на Митридатовите войни пред областта стоят всички предпоставки за трайно интегриране в икономическата и търговската инфраструктура на Източното Средиземноморие.

Динамичната картина на развитие на градския живот в Югоизточна Тракия от втората половина на II в пр. Хр. до средата на I в. може да бъде проследена на тласъци в отделни райони, но нивелиращият фактор на римското управление, особено от Августово време насетне, води до постепенното изграждане на типов модел на взаимоотношения с централната власт от една страна, а от друга – към стандартизиране на вътрешната уредба и управленските институции на градските организми. Създадената тенденция ще бъде развивана последователно и след учредяването на провинция Тракия.

Автосправка за приносите на дисертационния труд:

- За първи път в българската историография е направено изследване върху състоянието на градските общности в Югоизточна Тракия през периода на късния елинизъм до средата на I в.
- Направен е критичен анализ върху състоянието на изворовата база.
- Разгледани са представителни обекти, изведени въз основа на комплексното състояние на изворовия материал: ниво на археологически проучвания, писмени извори, епиграфски и нумизматични свидетелства. Направени са корекции и допълнения към някои досегашни становища върху локализацията, вътрешната периодизация, функционалните особености и историческите етапи на развитие на част от градските центрове.
- Очертани са най-важните етапи в политическата история на региона. Предложена е алтернативна реконструкция на ключови исторически периоди и събития, потърсено е мястото на слабо познати фигури от тракийския управленски елит във взаимоотношенията с околните политически субекти – Рим, съседните елинистически монархии, околните градски общности. Изведени са нови виждания за историческата и административната география на областта.
- Направен е сравнителен анализ на урбанизационните процеси спрямо предходните периоди, като са дискутирани са основните фактори в тях.
- Реконструирани са модели на взаимодействие на елементите от селищната система в отделни микрорегиони; потърсени са причините и движещите сили за развитието на селищната среда.

Списък на публикациите по темата на дисертацията:

1. Лозанов, И. Кабиле през късноелинистическата и римската епоха: проблеми на селищното развитие. – В Илиев, И. (ред.). *Поселищен живот в Тракия*”, IV международен симпозиум Ямбол - Кабиле, 9-11 ноември 2005 г. Ямбол, 2006, 145-176.
2. Lozanov, I. Roman Thrace. – In: Valeva, J., E. Nankov, D. Graninger (eds.). *A Companion to Ancient Thrace*. Wiley-Blackwell, 2015, 75-90.
3. Lozanov, I. Between Hellenistic Monarchies and Rome: some further thoughts on king Mostis.– In: “*Cities, Territories and Identities*” 1st International Conference “*Roman and Late Antique Thrace*”, Plovdiv, 7–10 October 2016, (forthcoming)